

UNIVERZITA PALACKÉHO

V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Bc. Alena VOMELOVÁ

**Osobní korespondence a deník Karla
staršího ze Žerotína**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jana KOLÁŘOVÁ, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a veškeré použité zdroje uvedla v závěrečném seznamu na konci práce.

V Olomouci dne

Podpis:

Velmi ráda bych poděkovala vedoucí práce Mgr. Janě Kolářové, Ph.D.
za cenné rady, odborné vedení a ochotu při zpracovávání mé diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	6
2. Prameny a literatura	8
3. Země Koruny české v době Karla staršího ze Žerotína.....	11
4. Rod Žerotínů a Karel starší ze Žerotína	14
4. 1 Rod Žerotínů.....	14
4. 2 Karel starší ze Žerotína.....	17
4. 2. 1 Výchova a vzdělání.....	17
4. 2. 2 Ve službách státu, územní rozmach a sňatková politika	18
4. 2. 3 Společenský a kulturní život.....	20
4. 2. 4 Emigrace a konec života v Přerově.....	21
5. List a deník	22
5. 1 List	22
5. 1. 1 Augustin Olomoucký: <i>Opusculum componendarum epistolarum familiarium</i>	24
5. 2 Deník.....	25
5. 2. 1 Raněnovověká deníková tvorba na našem území	26
6. Deník Karla staršího ze Žerotína	28
7. Listy Karla staršího ze Žerotína	32
8. Rodinná korespondence.....	35
8. 1 Listy adresované Fridrichovi ze Žerotína a na Židlochovicích.....	36
8. 2 Korespondence vedená s chráněnci Karla staršího ze Žerotína a s o generaci mladšími příbuznými	37
8. 3 Korespondence adresovaná šlechticům.....	39
8. 4 Komunikace s přáteli z řad rodiny	40
8. 4. 1 Apologie nebo obrana ode mne Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic.....	41

9. Korespondence s učiteli a přáteli.....	45
9.1 Korespondence s Václavem Budovcem z Budova	47
10. Úřední korespondence.....	50
10.1 Korespondence s předními představiteli státu	50
10.2 Úřednická korespondence	51
10.2.1 Listy adresované vlastním úředníkům	52
10.2.2 Korespondence adresovaná „Přerovským“	54
10.2.3 Korespondence s cizími úředníky a městskými radami.....	55
11. Korespondence s chůvami a preceptory.....	58
11.1 Korespondence s chůvami	58
11.2 Korespondence s preceptory	59
12. Korespondence s členy jednoty bratrské.....	61
13. Závěr	64
Anotace.....	66
Resumé	67
Prameny a literatura.....	69

1. Úvod

Hlavním tématem diplomové práce je osobní korespondence a deník Karla Staršího ze Žerotína. Jedná se o prameny, které řadíme k tzv. ego dokumentům, jimiž se jako cennými zdroji informací zabývají například dějiny mentalit či dějiny každodennosti. K masovému zkoumání tohoto typu pramenů dochází až v nedávné minulosti a současnosti, kdy jsou vydávány šlechtické deníky a korespondence.¹

Žerotínova korespondence je zapsána v kopiářích, které jsou uloženy v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Kopiáře nejsou dochovány v celém rozsahu. V průběhu času byly některé z nich ztraceny. Delším výpadkem je kopiář z období první poloviny 90. let 16. století, kdy se Karel Starší ze Žerotína účastnil vojenského tureckého tažení. Řada listů byla v průběhu 19. a 20. století vydána v českých a jedné latinské edici. Tyto edice pojímají přibližně třetinu z celkových osmi tisíc dochovaných Žerotínových listů. Vzhledem k vysokému vzdělání pisatele a jeho četným mezinárodním kontaktům byla jeho korespondence vedena v několika jazycích: češtině, latině, francouzštině, italštině a němčině. Vzhledem k tomuto značnému jazykovému rozpětí se práce zabývá česky psanou korespondencí a edičně vydanou a přeloženou cizojazyčnou korespondencí. Stejně tak je tomu i v případě deníku Karla Staršího ze Žerotína. Jeho česká část je podrobně zkoumána a následně analyzována z hlediska jejich hlavních znaků. U latinské části deníku byla zkoumána pouze formální stránka.

Cílem práce byla analýza osobní korespondence Karla staršího ze Žerotína a pokus o její rozčlenění do jednotících celků podle adresátů a vymezení jejich základních znaků, jako tematika, oficiálnost či neoficiálnost, způsob komunikace či literárnost a estetická hodnota textu. Díky tomuto dělení byly listy rozčleněny do čtyř základních kapitol, které byly podle potřeby dále děleny.

¹ Tento zájem o prameny osobní povahy souvisí s francouzskou historiografickou školou Annales a s obratem pozornosti směrem k mikrohistorii a dějinám mentalit.

Z hlediska metodiky byly pro práci s prameny zásadní tři metodologické přístupy. V úvodu celého procesu bylo potřeba heuristického vyhledání a sesbírání dostupného pramenného materiálu a jeho příprava k následnému zkoumání. Takto nalezený materiál byl poté důkladně analyzován. Při jeho zkoumání a následném rozčleňování bylo přihlédnuto jeho k významným rysům, jeho četnosti či pravidelnosti a k jeho hlavním znakům. Takto analyzovaná korespondence byla poté vzájemně komparována a byly hledány její shodné a rozlišující znaky. Podle těchto znaků byly vytvořeny hlavní kapitoly práce závisící na vztahu adresáta k Žerotínovi.

2. Prameny a literatura

Ze zaměření mé diplomové práce je patrné, že při jejím zpracování převládala práce s prameny. Tyto prameny zahrnují osobní korespondenci a deník Karla staršího ze Žerotína. Původní Žerotínova korespondence je uchována v kopiářích listů ve fondu *Rodinný archiv Žerotínů Bludov*, který je uložen v Zemském archivu Opava – pobočka Olomouc. Ve stejném fondu se nachází i pravděpodobně do současnosti jediný dochovaný deník z let 1588 – 1590. Zatímco tento deník nebyl nikdy edičně vydán, tak velká část Žerotínových listů edičně vydána byla, často i opakovaně.

Ediční vydání listů Karla staršího ze Žerotína se objevuje už od počátku devatenáctého století. Některé listy byly vydány v práci *Slovesnost* od Josefa Jungmanna z roku 1820, další pak v *Časopise Českého muzea* v letech 1831 a 1836 vydal František Palacký. Nejstarší ucelenější a rozsahově obsáhlé ediční vydání listů ale představuje až edice Vincenta Brandla – *Spisy Karla staršího ze Žerotína* z let 1870 - 72. Osobní korespondenci obsahuje druhý díl této edice, který je rozdělen do tří svazků. Po něm v němčině některé dopisy edičně vydal i Petr rytíř Chlumecký, a to v práci *Karl von Zierotin und seine Zeit II* z roku 1879. Kromě Petra rytíře Chlumeckého se vždy jednalo pouze o česky psanou osobní korespondenci Karla staršího ze Žerotína, vydanou navíc výběrově a neúplně. Díky rozsáhlosti jeho korespondence, která čítá na osm tisíc listů, totiž úplné vydání všech jeho dopisů prakticky ani nebylo možné a následující ediční vydání se tak raději věnovala uceleným vydáním listů pouze z určitého období Žerotínova života.

Takovým vydáním jsou *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591 – 1610*, vydané v ediční řadě *Archiv český* Františkem Dvorským v roce 1904. Poté, opět výběrově, vydala v roce 1936 na památku třístého výročí Žerotínovy smrti Zemská správa moravskoslezská deset jeho dopisů.² Další osobní Žerotínova korespondence byla vydána v edici *Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636* od Františka Hrubého. Ta byla vydána v roce 1937 a obsahuje některé listy Karla staršího ze Žerotína z let 1528 – 1536, nacházející se ve druhém svazku

² ŽEROTÍN, Karel: *Na památku třístého výročí smrti Karla st. z Žerotína*. Brno: Vydala Zemská správa moravskoslezská, 1936. 83 s.

edice. V roce 1982 poté vyšlo poslední velké ediční vydání Žerotínových listů, a to v edici *Živá díla minulosti* pod názvem *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*. Jde opět o výběrové vydání osobní korespondence, tentokrát ale zahrnuje i překlad některých Žerotínových listů z němčiny, latiny, francouzštiny a italštiny. K vydání je připravil kolektiv autorů pod vedením Noemi Rejchrtové. Nově se pak objevují ediční vydání některých dopisů v různých edičních řadách, jedná se však o přepisy výše zmiňovaných vydání nebo o jejich novější vydané verze.

Pro metodiku práce s prameny, zahrnující osobní korespondenci a deníky, jsme využili článků a studií, týkajících se dané problematiky. Základní literaturou je *Encyklopedie literárních žánrů*, ze které jsme čerpali teorie týkající se deníků a dopisů.³ Dále to byly studie J. Hrabáka *K metodologii studia starší české literatury*⁴ a *O umění epistolárním*.⁵ Dopisu v českých dějinách se poté podrobněji ve svých studiích věnovala i Milena Rulfová⁶ nebo Jan Kučera.⁷ Pojednání o humanistickém dopisu se věnuje také předmluva z edičního vydání humanistických dopisů Dany Martínkové – *Poselství ducha: latinská próza českých humanistů*.⁸ Ta zároveň obsahuje i tři překlady latinsky psaných Žerotínových listů. Humanistické epistolografii se věnuje i studie Eduarda Petru *Augustin Olomoucký a česká epistolografie*.⁹ Eduard Petru pracoval i na překladu Augustinova díla *Opusculum componendarum epistolarum familiarium* z roku

³ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. 697 s.

⁴ HRABÁK, Josef: *K metodologii studia starší české literatury*. Praha: Spisy UJEP v Brně, Fil. fak. 80. 1962.

⁵ HRABÁK, Josef: *O umění epistolárním*. In HRABÁK, Josef. *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 83-102.

⁶ RULFOVÁ, Milena: *Dopis v českých dějinách*. In: Sborník Poštovního muzea 3, 1981, s. 95 – 114.

⁷ KUČERA, Jan: *Dopis v předbělohorských Čechách*. In: Sborník Poštovního muzea 4, 1982, s. 177 – 192.

⁸ MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.): *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, Praha 1975. 305 s.

⁹ PETRŮ, Eduard: *Augustin Olomoucký a česká epistolografie*. In: Česká literatura. Časopis pro literární vědu. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 49, č. 6, 2001, s. 564-571.

1495, ale už jej bohužel nestihl dokončit. Dochovaly se tak jen některé rukopisné poznámky k tomuto dílu, kterých jsme rovněž využili.

Pro výzkum dochovaného deníku z let 1588 – 1590 poté bylo využito především studie Petra Matějíčka – *Nejstarší české a moravské deníky*.¹⁰ Oběma tématům souhrnně se věnovala Milena Lenderová.¹¹

Pro pochopení osobnosti Karla staršího ze Žerotína jsme čerpali i z historických prací věnujících se jeho osobě a době, ve které žil. Významný pro práci byl především jeho životopis od Tomáše Knoze – *Karel st. Ze Žerotína: Don Quijote v labyrintu světa*.¹² Druhý významný Žerotínův životopis vydal už v roce 1936 Otakar Odložilík.¹³ Pro poznání Žerotínovy osobnosti a prostředí, v němž se zrodila, byla také využita monografie *Zrození renesančního kavalíra: Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500 – 1620)*.¹⁴ Popis historických souvislostí alespoň v kontextu českých zemí byl poté vytvořen s pomocí *Velkých dějin zemí Koruny české*¹⁵ a *Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost*.¹⁶ Další případné literárněteoretické a historické studie jsou uvedeny v textu.

¹⁰ MAŤEJČÍK, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav AV ČR 18, 1997, s. 99-120.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena: Chvála deníků a dopisů. In: LENDEROVÁ, Milena, KUBEŠ, Jiří. *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*. Pardubice 2004. s. 29 – 39.

¹² KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*. Praha: Vyšehrad, 2008. 365 s.

¹³ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*. Praha: Melantrich, 1936. 197 s.

¹⁴ HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010, 588 s.

¹⁵ VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. Praha, Litomyšl: Paseka 2005. 640 s.

¹⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. 2., aktualiz. a dopl. vyd.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.

3. Země Koruny české v době Karla staršího ze Žerotína

Šestnácté století bylo v českých dějinách zdánlivě klidnější než století předchozí, poznamenané husitskou revolucí, a než století sedmnácté, vyplněné téměř z poloviny třicetiletou válkou. Karel starší ze Žerotína se narodil do období jeho vrcholné fáze, ale zároveň se stal důležitou postavou i pro období první třetiny století sedmnáctého. Seznámení s obdobím, ve kterém žil, je důležitou součástí pro poznání motivů jeho činů a také pro lepší pochopení jeho vlastní literární činnosti.

Šestnácté století je pro české dějiny charakteristické nástupem nové dynastie na český trůn. Po smrti Ludvíka Jagellonského v roce 1526 získal českou korunu Ferdinand I. z rodu Habsburků.¹⁷ Tento rod pak zůstal s dějinami českých zemí spjat až do první poloviny dvacátého století. České země se tak staly součástí česko-rakousko-uherské unie, kde jim po celé šestnácté století patřila dominantní role, a to díky jejich rozloze a konsolidovanosti.¹⁸ Po období vleklých husitských válek v první polovině 15. století a válek v období Jiřího z Poděbrad se totiž situace v českých zemích poměrně uklidnila a ty se začaly hospodářsky zotavovat.

Změny v předchozím století ovšem zasáhly i českou šlechtu. Prohlubovaly se majetkové rozdíly mezi vyšší a nižší šlechtou. Do popředí se dostaly nové rody, jako například Rožmberkové, Lobkovicové, Šlikové či Žerotínové. Navíc mezi rody i jejich představiteli panovala náboženská nejednotnost. Pokud se totiž české země hospodářsky konsolidovaly, pak v oblasti náboženské existovala v 16. století výrazná roztříštěnost. Z období předchozího století zůstal rozkol mezi katolíky a utrakvisty, jak se nazývali přívrženci Husova učení. Ti se navíc v průběhu 16. století rozdělili na staroutrakvisty a novoutrakvisty, kteří se sblížili s německým luteránstvím. Tato roztříštěnost byla navíc posílena příchodem reformovaných církví, především samotného luteránství a kalvinismu. Od poloviny 16. století se pak stále více ve společnosti prosazuje i původně do sebe uzavřená odnož husitské víry, jednota bratrská.

¹⁷ Vládce rakouských zemí, který později získal po Ludvíku Jagellonském i korunu uherskou.

¹⁸ VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české* – sv. 7, s. 81 - 82.

Všechny tyto konfese, doplněné o další, méně významné směry, se v nábožensky poměrně svobodných českých zemích mohly celkem poklidně rozvíjet.

V oblasti správy státu představuje období od nástupu Ferdinanda I. až do počátku třicetileté války období vrcholu stavovského státu u nás. Země Koruny české se skládaly celkem z pěti korunních zemí, které byly řízeny vlastními zemskými sněmy. Na nich zasedaly jednotlivé stavy, přičemž jejich rozložení se u každé ze zemí mírně lišilo. Na nejvýznamnějším českém sněmu zasedly stavy panský, rytířský a městský.¹⁹ Na Moravě se udržel stav prelátský zasedající v jedné kurii společně s městy. Král byl pravomocemi sněmů mnohem více omezen než v následujícím období absolutistické monarchie a především v oblasti vnitřní správy jednotlivých korunních zemí byl spíše potvrzovatelem usnesení sněmu. Navíc byl celkem závislý na financích, které mu jednotlivé sněmy odváděly z daní.²⁰

V roce 1547 se sice Ferdinandu I. podařilo omezit pravomoci městského stavu a některé pravomoci zemských sněmů, ale jeho následovníci Maxmilián I. (1564 – 1576) a Rudolf II. (1576 – 1611) se se stavy potýkali i nadále. Rudolf II. byl také posledním panovníkem, který sídlil v Praze a učinil z ní metropoli celé Svaté říše římské.

Kromě státoprávního uspořádání se měnil také samotný šlechtický život. V důsledku oslabování městského stavu se šlechtické rody stále více prosazovaly ve vlastním podnikání. Šlechtici nebyli pouhými držiteli půdy, ze které pobírali daně, ale stále více se začínali angažovat i ve vlastním podnikání. Charakteristický je v tomto období prudký nárůst nově založených poddanských měst, zakládání rybníků, pivovarů a dolů ze strany šlechty, což zapříčiňovalo rozbroje mezi městy a šlechtou. Hovoří se o tzv. šlechtickém režijním velkostatku.²¹ Díky tomu se začala zvyšovat životní úroveň nejvýznamnějších rodů a rychleji se prohlubovaly rozdíly mezi rytířským a panským stavem. Změnil se také životní styl šlechty. České země naplno zasáhla renesance, která přinesla nejen nový stavební sloh,

¹⁹ Skládal se ze zástupců královských měst, nikoliv měst poddanských náležících jednotlivým majitelům z řad církve a šlechty, popřípadě z měst komorních patřících přímo do majetku krále a jeho komory.

²⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích – od počátku po současnost*, s. 85 – 89.

²¹ VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české – sv. 7, 1526 – 1618*, s. 220 – 229.

ale i důraz na vzdělávání a jiný životní styl. Šlechta se z hradů a tvrzí začínala postupně stěhovat do domů ve městech nebo své staré hrady přestavovala do podoby zámků. U nejvlivnějších rodů se začínalo rozmáhat mecenášství a sběratelství. Šlechtici materiálně i jinak podporovali umělce a na svých sídlech soustřeďovali množství vzácných artefaktů a knih. Jedním z takových podporovatelů umění byl například Ladislav Velen ze Žerotína, který měl na svém zámku v Moravské Třebové rozsáhlou uměleckou sbírku a knihovnu.²²

V prvním desetiletí 17. století se však vztahy mezi panovníkem a šlechtou začaly vyhrcovat. Projevila se roztržičnost společnosti v náboženských otázkách a stále větší snaha panovníků omezit moc sněmů. Po abdikaci Rudolfa II. v roce 1611 nastoupil na český trůn jeho bratr Matyáš (1611 – 1619), který začal nedlouho po svém nástupu na trůn prosazovat jako dalšího panovníka svého bratrance Ferdinanda Štýrského. Ten se ale stával pro české stavy, vzhledem ke svému katolickému vyznání, stále více nepřijatelným, což vyvrcholilo pražskou defenestrací v roce 1618 a vypuknutím stavovské vzpoury. K té se nakonec připojily i ostatní země Koruny české. Vzpoura ovšem skončila po necelých dvou letech porážkou povstalců na Bílé hoře 8. 11. 1620.²³ Následovala poprava předních povstalců na Staroměstském náměstí a rekatolizace českých zemí. České země zasáhla třicetiletá válka a došlo k upevnění absolutismu. Po jejím konci v roce 1648 byly české země naplno ovládány absolutistickou mocí panovníka a bylo vyžadováno katolické vyznání. Karel starší ze Žerotína byl významným účastníkem těchto událostí, jakožto jeden z nejvyšších představitelů moravských stavů. Zažil tak nejen vrchol stavovské monarchie, ale i její strmý pád a následnou rekatolizaci.

²² VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české* – sv. 7, 1526 – 1618, s. 314 – 340.

²³ ČAPKA, František: *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1998, s. 278.

4. Rod Žerotínů a Karel starší ze Žerotína

4.1 Rod Žerotínů

Karel starší ze Žerotína pochází ze starobylého rodu Žerotínů. První zmínky o rodu jsou již z konce 12. století a prvním doloženým předkem je Blud z Bludova, který je uvedený v písemných pramenech z počátku 13. století. V druhé polovině 15. století byl tehdejší nejvýznamnější člen rodu Jan ze Žerotína a na Fulneku přijat za válečné zásluhy do panského stavu. V této době začíná rod bohatnout, získává nová území a stává se jedním z nejvýznamnějších rodů v monarchii. V 15. století se rod rozděluje na dvě základní linie, fulneckou a napajedelskou. Napajedelská linie končí v 16. století Fridrichem ze Žerotína, zatímco fulnecká linie se dále rozděluje na větev losinsko-vízmborskou, starojičínskou, strážnickou a štramborskou²⁴, jejímž potomkem je právě Karel starší ze Žerotína. V období 16. a první poloviny 17. století je také významná větev strážnická, ze které pochází Ladislav Velen ze Žerotína, šlechtic, který sehrál zásadní roli v předbělohorském období.²⁵

Rod Žerotínů byl nekatolického vyznání. V dobách husitství vyznávali přijímání pod obojí, později tíhli k bratrskému učení a někteří se přikláněli k luteránství. Vzhledem k této nekatolické orientaci byla většina rodu po Bílé hoře postihována, nucena k přestupu na katolickou víru nebo k odchodu ze země.

Rod Žerotínů se od 15. století významně angažoval ve všech sférách života království. Již od dob Jiřího z Poděbrad zde byla patrná vojenská tradice, která vyvrcholila v osobě Fridricha ze Žerotína²⁶, který coby vojevůdce sloužil čtyřem panovníkům a nesl nemalý podíl na vítězství nad Turky. Šlechtici z rodu Žerotínů byli také politickými činiteli a dosahovali na nejvyšší pozice ve státě. Účastnili se zemských sněmů, zastávali funkci moravského zemského hejtmana či působili jako vyslanci na panovnických dvorech po celé Evropě.²⁷

²⁴ Uváděna také jako náměšťská.

²⁵ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa.*, s. 25 – 35.

²⁶ Fridrich ze Žerotína byl pánem na Židlochovicích. Ke konci svého života dostal do držení také Přerov, který dva roky po jeho smrti v roce 1596 připadl Karlu staršímu ze Žerotína. Fridrich ze Žerotína byl jedním z poručníků Karla staršího ze Žerotína.

²⁷ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, s. 14.

Pod vlivem humanismu a renesance, jež se k nám dostávala z jihu Evropy, začínali Žerotínové v 16. století klást větší důraz na vzdělání, než tomu bylo doposud. Žerotínové finančně podporovali vzdělání, vědeckou činnost i literární tvorbu českých učenců. Karlův otec Jan ze Žerotína byl štedrým podporovatelem jednoty bratrské a Jana Blahoslava, se kterým se seznámil při svých studiích v Prostějově. Jan ze Žerotína nechal v roce 1578 přenést tiskárnu z Ivančic na své panství do Kralic nad Oslavou.²⁸

Větší důraz byl kladen i na vzdělávání samotných šlechticů. Se vzděláváním urozených se začínalo již v jejich raném dětství, kdy byli na šlechtické dvory zváni vychovatelé z řad učenců.²⁹ U těchto preceptorů bylo důležité nejen jejich vzdělání, ale i doporučení, předchozí působení a především jejich vyznání. Bylo zvykem, že soukromí vychovatelé vyučovali mladého šlechtice ještě několik let doma. Vštípili mu základní vědomosti, českou a částečně i německou a latinskou gramotnost, ale i znalosti a společenské vazby nutné k vykonávání vrchních funkcí u dvora, v armádě či zemských úřadech. V devíti až dvanácti letech byli potom chlapci posíláni do škol, především podle jejich konfesijního zaměření, kde byly jejich již nabyté vědomosti prohlubovány. Velký důraz byl kladen na znalost cizích jazyků. Vyučovala se hlavně latina, což bylo v souladu s humanistickými idejemi, a vzhledem k naší geografické poloze a panovníkům také němčina. Dále se vyučovala i řečtina, francouzština, španělština či italština. Další významnou složkou výuky bylo náboženství, a proto bylo při výběru školy její konfesijní zaměření naprosto klíčovým hlediskem. Příslušníci žerotínského rodu velmi často navštěvovali školy bratrské, kterých bylo v českých zemích několik desítek a jejichž úroveň v druhé polovině 16. století výrazně vzrostla. Nejvýznamnější bratrskou školou byla škola v Ivančicích, kde působil humanista Esrom Rüdiger³⁰ a zastával zde funkci rektora.³¹

²⁸ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, s. 15, 16.

²⁹ S tímto vzděláváním se začínalo od sedmého roku. Do té doby byli chlapci i dívky vychováni fraucimorem.

³⁰ Esrom Rüdiger (1523 – 1590) působil původně jako profesor na univerzitě ve Vitemberku, když zde však převážilo luteránství, musel školu z náboženských důvodů opustit.

³¹ HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, s. 53 – 200.

Po studiu na domácích školách se šlechtic, v doprovodu svého preceptora, vydával na studia do zahraničí. I při volbě zahraničního studia byl kladen velký důraz na konfesijní zaměření daného ústavu, především zda šlo o školu katolickou či nekatolickou. Nekatolická česká šlechta často volila gymnázium ve Štrasburku. Kromě Karla staršího ze Žerotína zde studovali například Ladislav Velen ze Žerotína, Karel mladší ze Žerotína, Fridrich Kounic, Zdeněk z Roupova, Jindřich Slavata a další.³²

Poslední dvě fáze výchovy a vzdělání šlechtice byly dvořanská výchova a kavalírské cesty. V rámci dvořanské výchovy šlechtici navštívili několik domácích, popřípadě cizích šlechtických či církevních dvorů, kde nějakou dobu setrvali. Cílem těchto návštěv bylo seznámit se v praxi se společenským chováním a dvorskou kulturou či prohloubit si své jazykové znalosti. Během těchto pobytů mohli také navázat množství později velmi důležitých kontaktů. Svě vzdělání šlechtic zakončil tzv. kavalírskou cestou do zahraničí, kde měl dovršit své dosavadní znalosti na univerzitách, získat cenné kontakty, zdokonalit své jazykové znalosti a zlepšit se v tzv. rytířských cvičeních. Čeští šlechtici své kavalírské cesty často zahajovali přímo z ciziny, kde studovali či pobývali na některém z dvorů. Šlechtici se na univerzity zapisovali většinou pouze na rok a poté přecházeli na univerzitu jinou.³³

Z dosavadního popisu výchovy a vzdělání šlechtice je patrné, že tento proces byl velmi dlouhý a šlechtic jím mohl strávit i více jak deset let svého života. Z tohoto důvodu se jedná o stěžejní období, které zásadním způsobem ovlivnilo jeho další život. Kontakty získané na studiích často vydržely, byť jen v korespondenční formě, po celý život. Stejně tak vzdělání jazykové a náboženské předurčovalo budoucí roli šlechtice ve společnosti.

³² HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, s. 241 – 287.

³³ Tamtéž, s. 315 – 384.

4. 2 Karel starší ze Žerotína

Život Karla ze Žerotína je vymezen daty 1564 až 1636. Narodil se 15. září v Brandýse nad Orlicí jako starší syn Jana ze Žerotína a Marie, rozené Černohorské z Boskovic. Přídomek „starší“ získal až v roce 1600. Jeho otec Jan zemřel v roce 1583 a nezletilí synové Karel a o deset let mladší Jan Diviš si mezi sebe rozdělili značný majetek. Karlovi připadlo panství rosické a lomnické a část Brandýsa nad Orlicí. Rosický zámek, který nechal Karel přestavět v renesančním duchu, se stal jeho trvalým sídlem.³⁴

4. 2. 1 Výchova a vzdělání

Karel starší ze Žerotína byl nejprve, jak bylo v jeho době obvyklé, vzděláván doma. Jeho učitelem byl lékař Vavřinec Cirkler³⁵, Slezan z Goldbergu a absolvent vitemberské univerzity. V této době také navštěvoval Karel školy v Brně a Ivančicích. Po studiích v našich zemích se i se svým učitelem odebral do ciziny. Do roku 1580 studoval ve Štrasburku na Sturmově gymnáziu, kde studovala nekatolická šlechta z celé Evropy. Poté odešel na vysokoškolská studia do Basileje, kde se stal žákem Jana Jakuba Grynaea³⁶. Během cesty vystřídal Vavřince Cirklera Václav Lavín z Otenfeldu, který byl rovněž lékařem pocházejícím ze Slezska a který se později stal blízkým přítelem a dvorním lékařem Karla staršího ze Žerotína. V roce 1582 nastoupil Karel starší ze Žerotína na ženevskou univerzitu, kde se seznámil s Theodorem Bezou³⁷, stoupencem Jana Kalvína. Karel také studoval na univerzitě v Orleáns. Se svými univerzitními

³⁴ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, s. 18, 19.

³⁵ Slezané coby učitelé české a moravské šlechty byly v předbělohorském období velmi oblíbeni a to hned ze dvou důvodů. Prvním důvodem byla vysoká úroveň slezského školství v době reformace. Druhý důvod bylo jejich jazykové a náboženské sepětí s německými oblastmi. Díky tomu tvořili určitý most mezi českou společností a západoevropským světem.

³⁶ Jan Jakub Grynaeus byl kalvínský teolog působící na univerzitě v Basileji. Ovlivnil mnoho českých učenců a myslitelů, mimo jiné vedl čilou korespondenci s Václavem Budovcem z Budova.

³⁷ Theodor Beza (1519 - 1605), následovník Jana Kalvína, byl rektorem univerzity v Ženevě. Zároveň vedl kolej, kde byli ubytováni zámožní studenti z celé Evropy, včetně Karla staršího ze Žerotína.

profesory zůstával dál v kontaktu a vedl s nimi pravidelnou korespondenci. Další jeho cesty vedly do německého Heidelbergu, nizozemského Haagu a Leydenu³⁸, italských univerzitních měst a po dvorech významných evropských panovníků, jako byl Jindřich IV. Navarský³⁹ či královna Alžběta. Karel se vrátil domů po desetiletém pobytu v cizině v roce 1587. Během svých studií si Karel osvojil znalost latiny, francouzštiny, němčiny, italštiny. Ve všech těchto jazycích poté vedl bohatou korespondenci s učiteli, přáteli i panovníky. Vedle znalostí jazyků se mu dostalo základního vzdělání v oblasti práva, filozofie, historie a teologie.⁴⁰

4. 2. 2 Ve službách státu, územní rozmach a sňatková politika

Po svém návratu na Moravu se Karel starší ze Žerotína usadil na svém panství v Rosicích a musel se vypořádat se svými hospodářskými povinnostmi. Roku 1589 zdědil po svém poručíkovi Bartoloměji Vaneckém z Jemničky panství dřevohostické.⁴¹ V témže roce se Karel také poprvé oženil. Sňatek s Barborou Krajířovou z Krajku byl výsledkem promyšlené sňatkové politiky, neboť Krajkové byli významným nekatolickým rodem, který podporoval jednotu bratrskou. Barbora však zemřela dva roky po svatbě na následky těžkého porodu dcery Bohunky. Karel se znovu oženil v roce 1596 a opět si zvolil za manželku šlechtičnu z rodu Krajířů z Krajku, Elišku. S ní měl dceru Alenu a syna Fridricha, který však několik měsíců po porodu, stejně jako jeho matka, zemřel. Karel tak pochoval již druhou ženu.

V devadesátých letech 16. století se Karel starší ze Žerotína zúčastnil dvou vojenských konfliktů. V roce 1591 vyjel se svou družinou na pomoc Jindřichu IV. Navarskému. Také se účastnil tureckého tažení a obléhání Ostřihomi v roce 1594. Z tohoto tažení byl odvolán na zasedání moravského zemského

³⁸ V Leydenu poznal Karel starší ze Žerotína filozofa a humanistu Justa Lipsia (1547 – 1606), se kterým zůstával v písemném kontaktu i po jeho konverzi ke katolictví.

³⁹ Jindřich IV. Navarský vládl ve Francii v letech 1589 – 1610. Byl prvním francouzským panovníkem z rodu Bourbonů. Ač sám přestoupil na katolickou víru, vydal v roce 1598 tzv. edikt nanský, který zaručoval hugenotům náboženskou svobodu.

⁴⁰KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*, s. 37 – 57.

⁴¹ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, str. 21.

soudu, kterým v podstatě začíná jeho politická kariéra v pozici významného zemského úředníka. V roce 1598⁴² zemřel moravský hejtman a Karlův druhý poručník Fridrich ze Žerotína, po němž Karel převzal do držení panství přerovské. O tři roky později musel Karel z důvodu nedostatku finanční hotovosti prodat panství lomnické Oldřichovi z Kounic. Na konci devadesátých let 16. století musel Karel starší ze Žerotína čelit žalobě ze strany Zikmunda Dietrichsteina.⁴³ Důvodem žaloby bylo zatčení Jana Baptisty Pieria⁴⁴. Během procesu Karel ukázal své vynikající znalosti v oblasti práva i rétoriky. Rozsudek, patně osvobozující, měl být vynesen na konci roku 1601. Žalující strana se však snažila rozsudek co nejvíce oddalovat, až nakonec nebyl spor nikdy oficiálně ukončen.

Na počátku 17. století byl Karel starší ze Žerotína už plně politicky činný. Karel byl členem moravského zemského soudu a pravidelně se účastnil moravských zemských sněmů. Z těchto jednání vznikaly podrobné zápisy, které jsou dnes cenným historickým pramenem. Karel se však musel vyrovnat se změněnou nábožensko-politickou situací na Moravě. V této době zemřelo několik významných představitelů moravské nekatolické šlechty,⁴⁵ část dříve nekatolické šlechty konvertovala ke katolické víře⁴⁶ a na Moravu se přistěhovali čeští katolíci.⁴⁷

V letech 1608 - 1615 zastával Karel funkci moravského zemského hejtmana. Působil jako skutečný diplomat snažící se konflikty vyřešit mírovou cestou. Stával se prostředníkem mezi katolíky a nekatolíky. Vrcholem jeho politické kariéry byl zemský sněm v roce 1612. Funkce hejtmana zahrnovala i správu zemských peněz, dohled nad berněmi, půjčkami stavů a ostatními finančními záležitostmi země.

Po svém odchodu z funkce se Karel starší ze Žerotína držel v ústraní. Situace v zemi pro něj nebyla příliš příznivá, neboť čeští povstalci, hledající

⁴² ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, str. 21.

⁴³ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*, 40 – 43.

⁴⁴ Jan Baptista Piera byl Ital vybavený císařským ochranným listem, čímž se stal chráněnou osobou. Když dal Karel starší, který o tomto listě nevěděl, pokyn k jeho zatčení, bylo to vyloženo jako urážka císařského majestátu.

⁴⁵ Fridrich ze Žerotína, Jan z Lipé, Hynek Brtnický z Valdštejna.

⁴⁶ Karel z Lichtenštejna.

⁴⁷ Ladislav Kryštof z Lobkovic, Zikmund z Dietrichteina, Ladislav Berka z Dubé.

na Moravě podporu, odsuzovali Karla za přílišnou umírněnost. Jeho pozice a vážnost klesala, až byl nakonec uvržen do domácího vězení, ve kterém pobýval téměř nepřetržitě až do bitvy na Bílé hoře. Z vězení byl moravskými stavy propuštěn na čas v roce 1619 za účelem návštěvy Vídně, kde měl navázat diplomatické styky s císařem a jeho okolím. O dva roky později byl stavy znovu požádán o návštěvu Vídně, kde se měl pokusit vyjednat zmírnění trestu či odpuštění pro moravské šlechtice.⁴⁸

V 17. století uzavřel Karel starší ze Žerotína ještě dvě manželství. První bylo v roce 1604 s Annou z Valdštejna, sestrou Albrechta z Valdštejna. Toto manželství skončilo o rok později Anninou smrtí. Počtvrté se Karel oženil v roce 1614 s Kateřinou z Valdštejna, jež byla původně ženou jeho zemřelého přítele Smila Osovského z Doubravice. Sňatkem s Kateřinou připojil Karel panství třebičské. O rok později, po smrti jeho bratra, na něj přešlo panství náměšťské. V této době měly Karlovy državy největší územní rozsah.⁴⁹

4. 2. 3 Společenský a kulturní život

Karel starší ze Žerotína se kromě politiky účastnil také kulturního života v zemi a ovlivnil mnoho šlechticů a učenců. Mezi jeho nejvýznamnější svěřence bezpochyby patřil Jan Ámos Komenský, kterého, stejně jako mnoho dalších,⁵⁰ finančně i jinak podporoval na studiích. S Janem Ámosem Komenským se Karel seznámil ve Strážnici, když mu bylo třináct let, a stal se jeho mecenášem a podporovatelem. Po studiích ho zaměstnal jako učitele v Přerově a zapojil ho do svého zkoumání dějin rodu Žerotínů. Na toto téma Jan Ámos Komenský pravděpodobně sepsal genealogicko-historické dílo, které se bohužel nedochovalo.⁵¹

Kromě jednotlivců Karel starší ze Žerotína také výrazně podporoval jednotu bratrskou a aktivně se účastnil její činnosti. Díky němu vznikla nová vydání šestidílné Bible a také byla vydána tzv. jednodílka. Po bitvě na Bílé hoře nechal Karel přemístit bratrskou tiskárnu do Lešna. Na svém panství poskytoval

⁴⁸ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*, s. 48.

⁴⁹ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, str. 21 – 22.

⁵⁰ Jan Diviš ze Žerotína, Karel mladší ze Žerotína, Karel Bruntálský z Vrbna.

⁵¹ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*, s. 52 – 88.

azyl bratrským kněžím a zajišťoval jejich cestu za hranice. Ve dvacátých letech 17. století tak vzniklo v Brandýse nad Orlicí bratrské centrum.⁵²

V předbělohorském období bylo vlivem humanismu a rozvoje knižní kultury velmi populární sbírání knih a vytváření rozsáhlých knihoven. Knihovna se stávala prestižní záležitostí a Karlovi staršímu ze Žerotína patřila jedna ze dvou největších na Moravě. Velké množství knih získal v dědictví po svém otci a bratrovi, část knih zakoupil či si dovezl z cest. Knihovnu si převezl i do exilu a jejím uspořádáním byl pověřen Jan Ámos Komenský.⁵³

4. 2. 4 Emigrace a konec života v Přerově

Přestože na Karla staršího ze Žerotína se nevztahovala restriktivní a konfiskační nařízení jako na většinu moravské nekatolické šlechty, rozhodl se po vydání Obnoveného zřízení zemského pro Moravu odejít do Vratislavi. Po pěti letech se vrátil a usadil se v Přerově, kde po dlouhé nemoci 9. října 1636 zemřel.

Karel starší ze Žerotína přežil všechny svoje děti, a proto mělo dědictví připadnout synovi Bohunký, Karlu Bruntálskému z Vrbna. Ten však také brzy zemřel, a tak se jediným dědicem stal konvertita Baltazar ze Žerotína na Valašském Meziříčí a Přerově.⁵⁴

⁵² KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*, s. 250 – 266.

⁵³ Tamtéž, s. 183 – 198.

⁵⁴ ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína. 1564-1636*, s. 171 – 184.

5. List a deník

List i deník se řadí mezi tzv. egodokumenty neboli prameny osobní povahy, v nichž do popředí vystupuje osobnost, „ego“ jejich autora. Tyto prameny zachycují dějinnou dobu a prostředí, ve kterém vznikaly, skrze subjektivní vnímání autora. Mezi egodokumenty patří korespondence, deníky, memoáry, památníky atd. Studium těchto pramenů se zabývá mikrohistorie, dějiny mentalit či dějiny každodennosti.

5.1 List

Umění epistolografie bylo pěstováno už od dob antiky. V době humanismu pak dochází k velkému rozkvětu a oblibě korespondování. Humanistický list vznikl v Itálii v polovině 14. století jako obnova antického modelu, přičemž vzorem byly listy Cicerona či Seneky. Tento typ listu byl psán výhradně latinsky a vyznačoval se dokonalostí formy, která často převyšovala samotný obsah. Tvůrci tohoto listu byli především Francesco Petrarca a o sto let později Aeneas Silvius Piccolomini.⁵⁵ Oproti středověku se v humanismu více prosazuje tvůrčí individualita. Autoři se snažili zachytit své pocity, názory a předvést svůj talent. List se vyznačoval nejen funkcí sdělnou, ale také funkcí estetickou. Primárně byl určen jednotlivci, ale jeho autoři předpokládali, že vejde ve známost v širším okruhu vzdělanců. Proto byly také vytvářeny rozsáhlé kopíáře soukromých listů, které měly svému autorovi zaručit jistou nesmrtelnost.⁵⁶ Díky stykům českých vzdělanců s Itálií, jako byli Augustin Olomoucký, Racek Doubravský či Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, se humanistický list dostával i na naše území. Tento italský vliv začíná v polovině 16. století slábnout a české prostředí začínají více ovlivňovat země německé. Díky tomu dochází k oslabení latinského listu ve prospěch listů psaných v národních jazycích. Latina však stále přetrvává jako univerzální mezinárodní způsob písemné komunikace.

⁵⁵ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 28 – 29.

⁵⁶ MOCNÁ, Dagmar – PETRKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 352.

Díky tomuto německému vlivu se také humanistický list, u nás dříve pěstovaný převážně katolickou stranou, dostává i do nekatolického prostředí.⁵⁷

Humanistický list měl pevně stanovenou formu, která byla zachycena v příručkách. Kromě teoretických pravidel byly součástí příruček i soubory vzorových listů známých osobností. U nás jsou autory takových příruček Augustin Olomoucký⁵⁸ a Racek Doubravský.⁵⁹ Pevně stanovena byla i kompozice listu. Hlavní myšlenka měla být v textu několikrát opakována, aby byla zdůrazněna její důležitost. V pobělohorské době se z umění korespondence začíná velmi často stávat manýra. Dopisy jsou naplněny nekonečnými souvětími, obsáhlými zdvořilostními frázemi a neustálým opakováním titulů a hodností adresátů.⁶⁰

Obsahově byly humanistické listy velmi pestré. Jejich náplní byly politické úvahy, kulturní postřehy, zprávy o dění v zemi i čistě osobní a soukromé záležitosti. Takový list se poté svým obsahem i rozsahem mohl stát spíše učeným pojednáním. Příkladem toho může být například list *O správě státu*⁶¹ Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic či *Apologie ku panu Jiříku z Hodic* Karla staršího ze Žerotína.⁶² Humanistické listy jsou dnes cenným dobovým dokumentem a prostředkem k poznání prostředí, ve kterém vznikaly. Informují nás o náboženské, politické a kulturní situaci nejen v našich zemích, ale díky mezinárodním stykům humanistů, v celé Evropě.⁶³ Kromě těchto věcných informací se z textu dozvídáme implicitní informace o pisateli listu, který nám prozrazuje své zájmy, postoje, hodnoty i vzdělání, a také o adresátovi.⁶⁴ Ustálené a zdvořilostní formule na začátku, popřípadě na konci listu, odráží vzájemný vztah obou účastníků korespondence.⁶⁵

⁵⁷ MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.): *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, s. 8 – 11.

⁵⁸ De modo epistolandi (O způsobu dopisování, 1495).

⁵⁹ Libellus de componendis epistulis (Knižka o skládání dopisů, 1501).

⁶⁰ RULFOVÁ, Milena: *Dopis v českých dějinách*, s. 103 – 106.

⁶¹ Traktát z roku 1499 určený Petrovi z Rožmberka.

⁶² MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.): *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, s. 12.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ HRABÁK, Josef: O umění epistolárním, s. 96 – 97.

⁶⁵ „Abyste se ráčili na všem dobře a šťastně míti, přál bych Vám věrně rád.“ (RULFOVÁ, Milena: *Dopis v českých dějinách*, s. 96.)

5. 1. 1 Augustin Olomoucký: Opusculum componendarum epistolarum familiarium

Augustin Olomoucký se ve svém teoretickém spise o listu jako literárním žánru zabývá takovým druhem listu, který nazývá *epistola familiaris*.⁶⁶ Tento list, spjatý s kultem humanistického přátelství, je určen „duševně spřízněným“ adresátům, učencům a myslitelům, a jeho cílem je výměna věcných informací prostřednictvím vyššího stylu.⁶⁷

Styl listu je pro Augustina velmi důležitou konstantou. Měl by se vyznačovat umírněností, střízlivostí, zřetelností a vybraností. Správný styl by měl „vyjadřovat důstojnost věci“, „nemít v sobě předstírání“ a „nebýt příliš obrazný“.⁶⁸ To ovšem nevyklučuje užívání lexikálních ozdob jako prostředků ozvláštňení. Tyto ozdoby Augustin chápe jako méně užívané výrazy a udává jejich příklady.

Augustin si byl vědom literární povahy humanistického listu, a proto se ve svém pojednání estetické funkci důkladně věnuje, především v části „*O kompozici*“.⁶⁹ Kompozice listu má tři základní složky. První složkou jsou obrazná pojmenování, kterých spolu s jejich charakteristikou uvádí značné množství. Dále klade důraz na interpunkci a správnost jejího užití. Poslední složkou kompozice je varování před užíváním nadnesených a zveličených oslovení adresáta.⁷⁰

V celém spise je kladen důraz na cvičení, které má přednost před normativní teorií. V souvislosti s tímto Augustin přikládá soubor vlastních vzorových listů určených různým adresátům. Toto zveřejnění osobní korespondence je mimo jiné „*dokladem, že list byl v době humanismu chápán jako věc veřejná, nikoli jako soukromé sdělení*“.⁷¹

⁶⁶ PETRŮ, Eduard: *Augustin Olomoucký a česká epistolografie*, s. 566.

⁶⁷ Tamtéž, s. 565 - 566.

⁶⁸ PETRŮ, Eduard: *Augustin Olomoucký: Opusculum componendarum epistolarum familiarium* (rkp).

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ PETRŮ, Eduard: *Augustin Olomoucký a česká epistolografie*, s. 567.

⁷¹ PETRŮ, Eduard: *Augustin Olomoucký: Opusculum componendarum epistolarum familiarium* (rkp).

5. 2 Deník

Deníkem podle Petra Matě rozumíme „relativně soukromé poznámky o každodenním životě a společenském dění převážně retrospektivního charakteru psané s nevelkým časovým zpožděním“.⁷² Vzhledem k tomuto krátkému časovému odstupu můžeme zachytit autorovo okamžité stanovisko a je zaručena původnost názorů nezměnná časem. Proto je deník cenným historickým pramenem dokumentárního charakteru a od jiných typů memoárové literatury se liší svou výraznou autentičností.⁷³ Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že deníkové zápisy jsou velmi subjektivní a zobrazující vše z pohledu jediného člověka.

Autor deníku je zároveň jeho vypravěčem a protagonistou, proto je pro něj typická *ich-forma*.⁷⁴ Díky tomuto těsnému sepjetí deníku s jeho autorem umožňuje studium deníku zjistit mnoho podrobností o jeho pisateli. Autor odhaluje svůj světový názor, hodnotový systém, profesi, zájmy, temperament, vzdělání a v neposlední řadě i literární nadání. Autor je rozhodujícím činitelem při výběru jazykových prostředků a způsobu jejich užití. Na druhou stranu, vzhledem k soukromému charakteru deníku, autor většinou nepředpokládá, že jeho zápisy bude číst někdo další. Proto nemá potřebu dokládat své mínění příklady či vysvětlovat svůj vztah k osobám, o kterých píše.⁷⁵

Počátky deníků spadají již do dob starověku, odkud se nám dochovaly záznamy perských vladařů a kronikářů či autobiografické poznámky římských politiků.⁷⁶ Deníky, jak je známe dnes, ale pocházejí až z 15. století, kdy začínají být vedeny soustavněji. Jejich rozvoj je spojen s důrazem na člověka jako jednotlivce a emancipaci individua v renesanci. Nicméně v těchto denících nacházíme spíše jen strohé záznamy o každodenním životě autora než zachycení niterných pocitů jedince.⁷⁷ Deník jako prostředek seberealizace a sebevyjádření se hojněji objevuje až na konci 18. století, v souvislosti s dějinnými událostmi

⁷²MAŤA, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny, s. 102.

⁷³BOČKOVÁ, Hana: K problematice deníku jako literárního žánru, s. 37 – 40.

⁷⁴LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*, s. 21.

⁷⁵BOČKOVÁ, Hana: K problematice deníku jako literárního žánru, s. 40 – 42.

⁷⁶LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... ženské deníky 19. století*, s. 17.

⁷⁷MOCNÁ, Dagmar – PETRKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 100 – 101.

a nastupujícím romantismem. V této době už se také mezi autory hojně objevují ženy, zatímco dříve byl deník výhradně mužskou záležitostí.⁷⁸

5. 2. 1 Raněnovověká deníková tvorba na našem území

V době raného novověku bylo u nás, stejně jako v celé Evropě, psaní deníku velmi populární. Nejčastějšími autory deníků byla vysoká, politicky angažovaná aristokracie. Dále jsou dochované deníky českých humanistů⁷⁹ a nižší šlechty.⁸⁰ Účel těchto deníků byl převážně praktický. Jednalo se o jakési evidence událostí a informací. Deník sloužil pro orientaci v čase a prostoru. Zachycování niterných pocitů a myšlenek bylo pouze sporadické a zdaleka se nerovnal dnešním deníkům. Nicméně v raněnovověkých denících je patrné „vědomí vlastního úspěchu“⁸¹ jeho autora. Podle Petra Matěje se mohl deník psát mimo jiné jako doklad vlastního úspěchu, vysokého postavení či důležitosti jedince a jeho společenských vazeb. Ve šlechtických humanistických denících se velmi často objevuje sebechvála a hrdost nad vlastními skutky.⁸² K nejvýznamnějším českým humanistickým deníkům patří deník Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, Adama mladšího z Valdštejna, Jana z Kunovic,⁸³ Karla staršího ze Žerotína či Viléma z Rožmberka.⁸⁴

Přestože deníky byly psány českou a moravskou šlechtou, český jazyk v nich v žádném případě není pravidlem. Humanistické deníky se kromě češtiny vedly velmi často v latině či němčině. Existují i deníky psané francouzsky, italsky a španělsky. V některých denících autoři kombinovali několik jazyků najednou. Tak tomu bylo například u Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, který si cizojazyčně zaznamenával delikátní pasáže. Tento příklad je také dokladem toho,

⁷⁸LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*, s. 21 – 23.

⁷⁹ Deník univerzitního profesora Jana Strialia (1536 – 1582) a lékaře Matyáše Borbonia (1566 - 1629).

⁸⁰ Deník rytíře Václava Pětipeského.

⁸¹ MAŤA, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny, s. 117.

⁸²Tamtéž, s. 115 – 117.

⁸³ Jedná se o nejstarší dochovaný deník vedený na našem území.

⁸⁴ MAŤA, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny, s. 103 – 106.

že v denících panovala značná autocenzura vyplývající z možností jejich zneužití.⁸⁵

V humanistických denících je možno vysledovat sedm základních témat, která se pravidelně objevovala a měla všeobecný význam v životě raněnovověkého šlechtice. Prvním takovým tématem bylo počasí, které si někteří pisatelé zaznamenávali velmi pravidelně a které mělo velký vliv na úrodu, cestování a aktivity konané venku, jako byly například hony či turnaje. Jak už bylo řečeno výše, deník byl formou itineráře, do kterého si autor zaznamenával místo svého pobytu, schůzky, cesty apod. Dále si šlechtici ve svých denících vedli evidenci financí. Především šlo o informace spojené s výdaji. Další tři témata spolu úzce souvisí, jde veřejnou činnost, společenské styky a současné dění. Autoři deníků často zastávali významné funkce ve státním aparátu, a proto si do deníku zapisovali informace o politické a náboženské situaci v zemi i mimo ni. Také se pravidelně setkávali s příslušníky své společenské vrstvy a udržovali mezi sebou kontakty a vazby. Tato tři témata jsou velmi cenným historickým pramenem dokládajícím zájmy, uvažování a životní styl šlechty v raném novověku. Posledním z pravidelně se opakujících témat byl soukromý a rodinný život. Toto téma je velmi rozmanité a v jednotlivých denících se může značně lišit. Je zcela závislé na osobnosti a vnímání autora.⁸⁶

Jednou z forem deníku byl tzv. deník cestovní, který si šlechtici vedli během svých studijních a kavalírských cest. Tento typ deníku reflektoval kromě všedních zážitků také zážitky výjimečné, spojené s pobytem v cizí zemi. Zápisy obsahovaly informace o cestování, studiu, cizích zemích či odlišnostech jejich kultury. Takové deníky bývaly většinou psány v krátkém období dospívání a jejich účel byl především praktický, trvalé zachování zážitků z cest.⁸⁷

⁸⁵ MAŤA, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny, s. 107.

⁸⁶ Tamtéž, s. 109 – 115.

⁸⁷ Tamtéž, s. 100.

6. Deník Karla staršího ze Žerotína

Deník Karla staršího ze Žerotína je veden po dobu tří let, od roku 1588 do roku 1590. Deník není zcela souvislý a obsahuje několikaměsíční výpadky. Je psaný ve dvou jazycích, latině a češtině. Kromě těchto dvou jazyků se na začátku deníku objevuje německý úvod „*Tagebuch Karls von Zierotin, faren 1588 und 1589...Frainkreich fare 1590.*“⁸⁸

Roky 1588 a 1589 jsou psány pravidelně a souvisle. Každodenní zápisy jdou dovedeny do 15. dubna 1589. Tímto datem pravidelné zápisy končí. Následně je v deníku vynechána značná část prázdných listů a znovu je pokračováno až od 11. září 1590. Zápisy z let 1588 a 1590 jsou psány latinsky. Zápisy z části roku 1589 česky. Důvod výběru jazyka není zcela zřejmý. V roce 1590 pobýval Karel starší ze Žerotína ve Francii, a proto by volba latiny byla logická. V letech 1588 a 1589 však pobýval především na území českých zemí, a tak není zcela jasné, proč je každý rok psán jiným jazykem.

Z hlediska formální úpravy deníku zachovává Karel starší ze Žerotína, i přes rozdílný vyprávěcí jazyk, jednotný ráz. Vše je psáno stejným, velmi drobným, upraveným a relativně dobře čitelným písmem. Po dobu pravidelných a nepřetržitých denních zápisů, tedy od 1. ledna 1588 do 15. dubna 1589, je deník Karlovou rukou po listech číslován. Text je velmi přehledný a zápisy z jednotlivých dnů jsou od sebe zřetelně odděleny mezerou. Každý měsíc a rok v celém deníku je zapsán v latině a většinou i kapitálami. Pro označení jednotlivých dnů užívá Karel římských číslic. Listy deníku jsou značeny pomocí číslic arabských.

Jak už bylo řečeno výše, zápisům z jednotlivých let předchází latinská datace s projevy zbožnosti. Karel starší ze Žerotína u těchto ustálených formulí hojně užívá zkratk. Rok 1588 je uveden latinskou náboženskou formulí „*DIARIUM IN ANNUM MUNDI 5555, SALUTIS HUMANAЕ M. D. LXXXVIII.*“⁸⁹ tedy Deník 5555 let od stvoření světa, roku spásy lidstva 1588. Rok je zakončen opět pomocí ustálené náboženské formulace „*FINIS ANNI LXXXVIII. UNI ET TRINO DEO, OMNIPOTENTI, SEMPITAEANO CLEMENTI,*

⁸⁸ Deník Karla st. z Žerotína, kniha 21, inv. č. 395.

⁸⁹ Tamtéž, l. 1a.

PATRI, FILIO, SPIRITUI SANCTO, sit laus et gloria in secula.“,⁹⁰ tedy Konec roku 58, jedinému a trojjedinému Bohu všemohoucímu, věčnému, milosrdnému, Otci, Synu i Duchu svatému budiž chvála a sláva až navěky. Uvedení roku 1590 má mírně odlišný charakter. Kromě datace se zde objevuje i nadpis „*Diarium. In quo continebitur descriptio itineris in Galliam suscepti.*“⁹¹ informující o tématice zápisů. Jde o líčení cesty do Francie. I přes to, že pobyt Karla staršího ze Žerotína ve Francii trval mnohem déle, deník je ukončen zhruba po dvou týdnech, 29. září 1590. Tímto dnem je bez jakéhokoli formálního zakončení či vysvětlení ukončen i celý deník.

Jednotlivé zápisy z let 1588 – 1589 nejsou rozsahově příliš dlouhé, spíše naopak. Karel starší ze Žerotína věnuje každému dni průměrně dva až čtyři řádky textu. Velmi často obsahuje denní zápis pouze jednu větu s informací o počasí. Zápisy z Francie jsou mnohem rozsáhlejší a v některých případech věnuje Karel událostem jednoho dne i celou stranu v deníku.

Jak už bylo naznačeno, převážná část deníku je psána v latinském jazyce. Jak samotný výběr tohoto jazyka, tak i schopnost Karla psát osobní deník latinsky dokládá jeho vysoké vzdělání a jazykovou úroveň. Co se týče češtiny, volí Žerotín spíše střízlivější a umírněnější styl. V deníku se neobjevují básnické figury či vzletné formulace, jak tomu je v případě jeho osobní korespondence. Jazyk je zde velmi prostý a jednoduchý. Převážně se objevují věty jednoduché, jako například v záznamu z 1. března 1589 „*Čas pěkný a teplo. Byl jsem u posla papežského.*“⁹² nebo souřadná souvětí. Z příkladu také vyplývá, že i uvnitř vět dává Karel starší ze Žerotína přednost jednoduchým slovním spojením, bez složitých přívlastkových struktur, a základnímu lexiku. To je patrné i z častého užívání sloves typu být, jet, vrátit se, obědvat, psát apod. Nejčastěji užívaným je potom sloveso být v 3. osobě minulého času.

V české části deníku Karla staršího ze Žerotína lze vysledovat tři základní témata, která se neustále opakují a korespondují se základními tématy vymezenými Petrem Maťou. Prvním a nejpravidelněji se opakujícím tématem je počasí. Karel ho zaznamenává denně a vzhledem k odkazům na předešlý rok je patrné, že v latinské části deníku tomu není jinak. Informace o počasí bývají

⁹⁰ Deník Karla st. z Žerotína, l. 31a.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž, l. 36a.

zpravidla velmi stručné a zabývají se především teplotou, povětrnostními podmínkami a jasnou či zataženou oblohou. Pro slovo počasí je užít vždy termín čas.⁹³ Záznamy o počasí tak vypadají nejčastěji takto: „Čas pěkný a jasný.“,⁹⁴ „Čas pošmourný a studený.“,⁹⁵ „Mračno bylo ráno a potom den velmi jasný.“⁹⁶ Druhým pravidelně se opakujícím tématem je cestování. Karel starší ze Žerotína v deníku důsledně zaznamenává místa svého pobytu, popřípadě údaje o délce cesty či způsobu cestování. Tak tomu je například i v zápise z 15. února 1588: „Po obědě k Praze sem se obrátil a konima pana z Rožmberka až do Tábora byl dovezen.“⁹⁷ Na první i druhé téma poté logicky navazuje téma třetí a nejdůležitější, společenské styky. Karel vždy uvádí, s kým a kde se každý den sešel, koho navštívil či kdo navštívil jeho. Tyto společenské styky v rámci nejvyšších vrstev jsou téměř každodenní, což jen dokládá důležitost kontaktů v předbělohorském období. Ze zápisů také vyplývá, že tyto schůzky probíhaly nejčastěji během oběda, a ten se tak stával zásadním momentem dne. To dokládá zápis ze 14. 4. 1589: „Paní Berková ke mně přijela, obědvala, a po obědě zas odjela.“⁹⁸ K tématu kontaktů patří i údaje o odeslané a přijaté korespondenci. Karel starší ze Žerotína pravidelně zaznamenává svou poštu. Z deníku je jasně patrné, kdy a od koho list obdržel, či komu ho odeslal. Jakákoli informace o obsahu psaní však zcela chybí. Stejně tak v naprosté většině případů neuvádí Karel starší ze Žerotína důvod schůzky či obsah jednání. Nepopisuje ani nehodnotí osoby, s nimiž se setkává. Je zde patrná značná autocenzura a obava ze zneužití zápisů. Své postoje Karel starší ze Žerotína neuvádí. Pouze zřídka se u zápisu objeví latinské rčení, jako například „*Fronte capillata post occasio calva est*“,⁹⁹ které by snad mohlo skrývat osobní názor či záměr. Deník Karla staršího ze Žerotína tak zcela naplňuje tvrzení Hany Bočkové o absenci sebevyjádření a seberealizace v raněnovověkých denících.

⁹³ Staročeský výraz pro počasí.

⁹⁴ Deník Karla st. z Žerotína, kniha 21, inv. č. 395, l. 32a.

⁹⁵ Tamtéž, l. 33b.

⁹⁶ Tamtéž, l. 33b.

⁹⁷ Tamtéž, l. 33a.

⁹⁸ Tamtéž, l. 39a.

⁹⁹ Příležitost je vlasatá vpředu a plešatá v týle, tzn., že příležitost je třeba využít včas.

Deník je tak více než co jiného itinerářem, diářem a evidencí styků s ostatními šlechtici. Další dvě hlavní témata potom se společenskými styky úzce souvisí, neboť nelze přijímat návštěvy jen na vlastním sídle a pro cestování na koni je počasí jedním z nejdůležitějších faktorů. Největším přínosem deníku je tak jeho historická hodnota jako pramene popisujícího velmi podrobně krátký časový úsek ze života Karla Staršího ze Žerotína

Deník Karla staršího ze Žerotína stojí na pomezí mezi deníkem cestovním a klasickým. Zápisy z roku 1590 lze bezesporu považovat na formu cestovního deníku. Byly psány během dlouhodobějšího pobytu v zahraničí a i jejich uvedení jakožto „*Ličení cesty do Francie vykonané*“ toto tvrzení dokládá. U zápisů z let 1588 a 1589 nelze zcela jasně určit, zda je jedná či nejedná o cestovní deník. Karel starší ze Žerotína sice strávil většinu toho času mimo domov, ale pobýval především na území českých zemí¹⁰⁰ a jednalo se jen o krátkodobé cesty, mezi nimiž se vracel na svá panství. Tyto zápisy také nijak nereflktují či nepopisují místa, kde se nacházel. K rozdílnosti zápisů z let 1588 - 1589 a zápisů z roku 1590 přispívá i jejich odlišný rozsah. Na závěr je třeba říci, že deník z let 1588 - 1589, ač je cestování jedním z jeho hlavních témat, nelze zcela bez připomínek nazvat deníkem cestovním.

¹⁰⁰ Na přelomu let 1588 a 1589 podnikl Karel starší ze Žerotína krátkou cestu do středního a severního Německa.

7. Listy Karla staršího ze Žerotína

Jak už byl zmíněno, Karel starší ze Žerotína je autorem více než osmi tisíc listů, které jsou uchovány v kopiářích. Ne všechny tyto listy však patří ryze do osobní korespondence. Z Žerotínovy kanceláře odcházely i listy, které byly psány a sestavovány jeho písaři a ne Žerotínem samým. Tyto listy jsou poté adresovány nejrůznějším poddaným a týkají se zcela běžných každodenních záležitostí.¹⁰¹ Vzhledem k tomu, že nejsou dílem samotného šlechtice, v práci se jim nevěnujeme. Kromě osobní korespondence jsou dochované i podrobné zápisy z moravských zemských sněmů, jejichž průběh Žerotín pečlivě zaznamenával.

Listy jsou psány velmi vysokým stylem a na jejich literárnost a uměleckost kladl Karel starší ze Žerotína velký důraz. Vyplývá to i z obsahu listů, ve kterých své adresáty nabádá k užívání vznešeného a uhlazeného stylu. Úroveň listů je mimo jiné dána i humanistickým vzděláním, které bylo Karlovi poskytnuto. Byl vzdělán v umění epistolografie jak latinské, tak vedené v národních jazycích. V době Žerotínově byly již převážně latinsky psané listy na ústupu a do popředí se dostávaly jazyky národní. Také už skončilo období příliš okázalé formy na úkor obsahu. Listy Karla ze Žerotína jsou z hlediska obsahu a formy velmi vyvážené a svoji vysokou úroveň si zachovávají i v pobělohorském období, kdy do epistolografie začíná pronikat manýrismus a barokní, přebujelý styl projevu.

Díky vysokému vzdělání, převážně nabytému v cizině, a následné kavalírské cestě po celé Evropě, ovládal Karel starší ze Žerotína několik jazyků, které ve své korespondenci hojně užíval. Největší část listů je sice psána česky, ale objevují se i stovky listů latinských. Část korespondence je vedená i ve francouzštině, němčině či italštině. Především jeho znalost latiny byla u obrozenců velmi vysoce hodnocena. Gelasius Dobner o ní například prohlásil, „že něco elegantnějšího si přát není možné.“¹⁰² Tato cizojazyčně vedená korespondence však v žádném případě není známkou Žerotínova odrodilství či snobismu. Karel starší ze Žerotína byl velkým vlastencem a zastáncem českého

¹⁰¹ HRUBÝ, František (ed.): Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636, s. 3 – 4.

¹⁰² REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 29.

jazyka. V souladu s bratrskou tradicí pečoval o jeho zachování.¹⁰³ Dokonce v listě z roku 1610 vytýká olomouckým radním, že mu byl od nich doručen list psaný německým jazykem: „víte dobře, že v této zemi jazyk svůj obzvláštní a vlastní máme, za který se Vám stydět nic není potřebí, nébrž stydět bychom se slušně za to museli, kdybychme se toho dopustili, aby týž jazyk náš přirozený, tak vzácný, starožitný a rozšířený měl od cizího vytisknut býti.“¹⁰⁴ Užívání cizího jazyka tak bylo převážně praktickou záležitostí a také nutností při mezinárodní písemné komunikaci. Korespondence s učenci z celé Evropy, s předními představiteli jednotlivých univerzit či věrouk je nejčastěji vedená latinsky. Listy adresované cizím šlechticům, předním představitelům států či jejich hlavám jsou potom psány převážně v jejich národních jazycích.

Korespondenci Karla staršího ze Žerotína lze rozdělit do čtyř tematických celků podle adresátů: na korespondenci vedenou s učenci a přáteli, korespondenci s rodinnými příslušníky, úřední korespondenci a korespondenci s bratrskými kněžími. Tyto celky však nejsou striktně oddělené a vzájemně neprostupné. Spíše opak je pravdou. Mnoho z adresátů lze zařadit i do několika skupin a jejich dělení je spíše jen praktickou záležitostí umožňující lepší orientaci v Žerotínově rozsáhlé korespondenci. Obsahově jsou listy Karla staršího ze Žerotína velmi pestré a postihují celý jeho osobní i veřejný život. Rozsahově se od sebe navzájem také odlišují. Některé z nich jsou velmi krátké, týkají se pouze jedné záležitosti a mají charakter vzkazu, lístku. Jiné jsou naopak velmi rozsáhlé a polytematické. Nejdelší Žerotínův list, *Apologie*, adresovaný Jiřímu z Hodic, přerostl v řečnické pojednání.

Formální stránka listů má relativně konstantní charakter. Odlišuje se jen nepatrně. Karel starší ze Žerotína pravidelně užívá úvodních a závěrečných formulí zdvořilostních formulí, které mají v mnoha případech stejné znění: „*Službu svou povolnou vzkazuji...*“ a „*S tím se na všem dobře a šťastně míti vínšuji.*“ Tyto formule jsou pak většinou zkracovány na pouhé „*S tím.*“ a „*Službu etc.*“ Postupem let také dochází k omezování a čím dál častějšímu vypouštění těchto zdvořilostních formulí. Kromě zkracování celých vět užívá Karel starší

¹⁰³ Karel starší ze Žerotína dokonce vysvětloval a opravoval český pravopis kardinálu Dietrichštejnovi.

¹⁰⁴ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým.* Svazek třetí, s. 58.

ze Žerotína i zkratky iniciálové, například při vlastním podpisu, či zkratková slova. Tato zkratková slova většinou oslovují adresáta uvnitř dopisu. Nejčastěji se setkáváme s oslovením „Vsti“¹⁰⁵, „TMti“¹⁰⁶ či „JMti.“¹⁰⁷ Všechny listy jsou také datovány a je uvedeno místo jejich vzniku. Žerotín užívá trojího způsobu datace. Především pro komunikaci s ženami je užitá datace slovní podle významných dnů a svátků.¹⁰⁸ Častěji jsou však listy datovány podle dnů a měsíců. Tento způsob má pak svou českou i latinskou alternativu.¹⁰⁹

Literární i historická hodnota Žerotínových listů je nezměrná. Jedná se o pohled na chápání světa očima významného nekatolického šlechtice v předbělohorském období i v následné rekatolizaci. Listy jsou unikátním pramenem zobrazující dějinné události velmi podrobně. Současně jde o umělecké dílo honosící se svou literárností a estetičností, která téměř nemá ve své době obdoby. Bedřich Václavek hodnotí Žerotína jako osobu, která dovedla vývoj českého listu k vrcholu a které se svým epistolografickým uměním může rovnat jen Jan Ámos Komenský.

¹⁰⁵ Vašnosti.

¹⁰⁶ Tvé Milosti.

¹⁰⁷ Jeho / Její Milosti.

¹⁰⁸ „V pátek před první nedělí adventní léta 1591.“ (BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 69)

¹⁰⁹ „Datum na Rosicích 30. Martii 1596.“ (BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 125)

8. Rodinná korespondence

Rodinná korespondence Karla staršího ze Žerotína zaujímá největší část jeho osobní korespondence a je také tou nejrozmanitější. Objevují se zde totiž všechny typy korespondencí: korespondence přátelská, úřednická, rodinná či korespondence vedená s nejvyššími představiteli státu. Je vedené s nejrůznějšími šlechtici a šlechtičkami, ke kterým měl Karel různý vztah. Z některých se stali jeho blízcí a důvěrní přátelé, s jinými ho pojil pouze příbuzenský vztah. Rodinná korespondence je také jediná, kde se hojněji objevují listy adresované ženám.

Pravidelnou rodinnou korespondenci Karla staršího ze Žerotína lze rozdělit do několika oddílů podle adresátů. Prvním velkým oddílem jsou Karlovi blízcí přátelé. Druhý celek tvoří listy adresované Karlovým chráněncům, zeťům, synovcům či jeho bratru Janu Divišovi ze Žerotína. Třetí ne příliš rozsáhlý celek obsahuje korespondenci vedenou s muži o generaci staršími, než byl sám Žerotín. Vzhledem k brzké smrti jeho otce je nejvýraznější osobou tohoto typu korespondence Fridrich ze Žerotína. Dalším oddílem jsou listy adresované ženám, převážně Karlovým tetám a dceři Bohunce. Poslední celek tvoří korespondence příležitostná, vedená na základě nějaké potřeby či ze zdvořilosti. Tyto listy mají spíše oficiální charakter a není z nich patrný osobní vztah k adresátům. Karel starší ze Žerotína v nich neodhaluje své pocity a nesdíluje osobní hodnocení situace. Nejčastějšími tématy této korespondence jsou právní rady, finanční záležitosti, především vzájemné půjčky, drobné zprávy o rodinných příslušnících či současném dění v zemi. Častým tématem je také pozvání na velkou událost v rodině, jako byly například svatby, křty či pohřby. Na to potom často navazuje žádost o zapůjčení kuchaře, posláni zvěřiny a podobně. Tyto příležitostné listy jsou většinou velmi krátké a obsahují pouze vlastní sdělení s minimem úvodních a závěrečných formulí. Výjimku tvoří taková příležitostná korespondence, která je adresována předním představitelům země. Zde naopak je striktně dodržována titulatura a list je započat projevem úcty.

8. 1 Listy adresované Fridrichovi ze Žerotína a na Židlochovicích

Listy adresované Fridrichovi ze Žerotína vykazují značnou míru úcty. I přes vzájemný blízký vztah zachovává Karel starší ze Žerotína vždy vykání a svou úctu prokazuje i úvodními a závěrečnými formulami, které mají konstantní tvar: „*Vašnosti urozený pane pane,*¹¹⁰ *strejče můj obzvláště milý a laskavý*“ a „*Váš poslušný strejce a syn a povolný*¹¹¹ *služebník*“.¹¹² Kromě toho se oslovení *Vašnosti*, většinou ve formě zkratky, objevuje pravidelně i uvnitř listů. Karel starší ze Žerotína také důsledně dodržuje titulaturu, a proto jsou listy od roku 1594 adresovány *Panu panu hejtmanu markrabství Moravského*.

Rozsahově patří listy k jedněm z nejdelších, čemuž odpovídá i jejich značná polytematičnost. Jazyk v nich užitý je učený, Karel starší ze Žerotína užívá složitých formulací a do českého textu často vkládá cizojazyčné pasáže, především latinské. Z jeho korespondence Karlovi mladšímu ze Žerotína vyplývá, že užití vysokého stylu bylo v korespondenci adresované otcovským autoritám výrazem úcty.

Tematicky se listy příliš netýkají každodenního osobního života Karla staršího ze Žerotína. Jediné, co je podrobně popisováno, je cestování, ale například informace o zdraví, které jsou součástí každého listu paní Vanecké, se v listech adresovaných Fridrichovi ze Žerotína vyskytují jen sporadicky. Občas jsou součástí listu rady ohledně správy a vedení panství. Hlavním tématem je ale současné dění v zemi i Evropě a veřejný politický život. Listy mají výrazný zpravodajský charakter a dokládají rychlost šíření informací v nejvyšších vrstvách společnosti. V době svého pobytu ve Francii Fridricha podrobně informuje o tamní situaci a o všech událostech, o kterých se ve světě dozvěděl. V letech 1596 až 1598 je zase hlavním tématem politický a veřejný život na Moravě, zemské finance či situace v Uhrách.

I přes tato na první pohled neosobní témata je ale korespondence s Fridrichem ze Žerotína velmi důvěrná a Karel zde často hodnotí situaci či vysoce postavené osoby. Mnohdy je hodnocení velmi negativní a nevybíravé,

¹¹⁰ *Urozený pane pane* byl úřední titul členů panského stavu.

¹¹¹ Adjektiva *volný* a *povolný* často užívaná v závěru listů znamenají oddaný, jsoucí po vůli.

¹¹² BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 58, 145.

jako například v případě smrti kurfiřta saského: „*sám se svým ožíráním o hrdlo připravil, plíce a jatra v sobě popálil a pohnojil, tak že ještě za živa od něho šly*“.¹¹³

Podobný styl komunikace probíhá i mezi Karlem starším ze Žerotína a Smilem Osovským z Doubravice,¹¹⁴ který byl jeho příbuzným a další otcovskou postavou v životě. Karel ho také v úvodní formuli oslovuje „*otče*“. Kromě současného politického dění v zemi se listy velmi často týkají finančních záležitostí, splácení půjček, ručení za dlužníka a podobně.

8. 2 Korespondence vedená s chráněnci Karla staršího ze Žerotína a s o generaci mladšími příbuznými

Již v předchozí kapitole bylo zmíněno, že Karel starší ze Žerotína se hojně podílel na vzdělání mladých šlechticů. Vybíral jim zahraniční školy, organizoval jejich kavalírské cesty a některým vzdělání i financoval. S těmito svými chráněnci poté vedl četnou korespondenci nejen během jejich pobytu v zahraničí, ale i po něm. Tato korespondence má méně formální charakter než listy psané Fridrichovi ze Žerotína. Žerotín velmi často užívá tykání, například při komunikaci s Karlem mladším ze Žerotína¹¹⁵, Hynkem Bruntálským z Vrbna¹¹⁶ a Karlem Bruntálským z Vrbna.¹¹⁷ Korespondence je vedená ve dvou jazycích, češtině a latině. Latinsky píše Karel především v době jejich pobytu v cizině, a to především proto, aby si mladí šlechtici procvičili umění latinské epistolografie. V listech je nabádá k pilnému studiu, úctě k učitelům a cvičení se v psaní listů. Nabádá je k časté korespondenci a užívání vysokého stylu. Pokud není spokojen s jejich výsledky, dává jim to jasně a důrazně najevo. Velmi

¹¹³ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 58.

¹¹⁴ Smil Osovský z Doubravice (1548 – 1613) byl majitelem třebíčského panství a prvním manželem Kateřiny z Valdštejna. Zastával funkci zemského sudího.

¹¹⁵ Syn Karlova blízkého přítele Kašpara Melichara ze Žerotína., kterému Karel mu financoval vzdělání.

¹¹⁶ Manžel Karlovy dcery Bohunky. Žerotínové byli v příbuzenském vztahu s pány z Vrbna již předtím.

¹¹⁷ Syn Hynka Bruntálského z Vrbna a Bohunky ze Žerotína, kterému Karel po smrti jeho otce v roce 1614 představoval otcovskou autoritu.

důrazně kárá Karla mladšího ze Žerotína za jeho lajdáctví: „*Je to, u všech všudy, pro Tebe věc tak nesnadná, zaplnit dvě stránky latinou, když jsi sedm let strávil jejich studiem a procvičováním? Kdo se však nestydí v nezměrné nestoudnosti opovrhovat učením a pílí a kdo je odhazuje ve věku, který je pro nabytí vzdělání nejvhodnější, proč by se styděl za to, že z lenosti odkládá dopis, který měl napsat?*“.¹¹⁸ Tento typ listů má tedy především výchovný charakter.

Podobný charakter mají i listy psané Karlovu bratru Janu Divišovi ze Žerotína. Tematicky se však poněkud liší. Obsahují především praktické instrukce ohledně vedení domu a panství a informují o událostech v rodině, jako byly svatby, křty a podobně. Listy jsou většinou velice krátké, jde spíše o vzkazy o tom, co je třeba zařídit a vykonat. Z komunikace také příliš nevyplývá zvláštní přátelský a důvěrný vztah mezi bratry.

Do této kapitoly také řadíme korespondenci s mladými šlechtici s Žerotínovým rodem spřízněnými, jako byli například Jiří z Náchoda¹¹⁹ či Zikmund z Tiefenbachu¹²⁰ nebo Zdeněk Brtnický z Valdštejna.¹²¹ Korespondence s nimi má oficiálnější ráz, Karel starší ze Žerotína volí převážně vykání a uvnitř textu se objevuje oslovení „*Vašnosti*“ či „*Vaší Milosti*“. I tato komunikace má do jisté míry výchovný charakter, ale pokud Karel něco vytýká, užívá mírnější formulace a jde spíše jen o radu. Hlavním tématem těchto listů je současné dění v zemi a politická a náboženská situace. Nejčastěji se zde objevují válečné zprávy a po bitvě na Bílé hoře nábožensko-politická tematika týkající se začínající rekatolizace a přestupů dříve nekatolické šlechty ke katolické víře. Ani přes formálnější ráz se ale Karel starší ze Žerotína nebojí vyjádřit svůj názor nebo hodnocení. Svému zeti Jiřímu z Náchoda na zprávu o smrti Albrechta z Valdštejna odpovídá toto: „*Jaký strom, takový ovoce, jaké dílo, taková záplata, jaká služba, taková odměna.*“.¹²²

¹¹⁸ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 112.

¹¹⁹ Zeť Karla staršího ze Žerotína. V roce 1614 se oženil s jeho dcerou Alenou.

¹²⁰ Druhý manžel Karlovy dcery Bohunky ze Žerotína.

¹²¹ Zdeněk Brtnický z Valdštejna byl spřízněn z Karlem starším ze Žerotína přes jeho manželku Kateřinu Annu z Valdštejna. Byl protikatolicky orientovaný a velmi politicky činný. Po Bílé hoře byl odsouzen k doživotí a v roce 1623 zemřel na Špilberku.

¹²² REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 374.

8. 3 Korespondence adresovaná šlechtičnám

Korespondence se ženami není zdaleka tak četná jako Žerotínova korespondence s muži. Je vedená převážně v rámci rodiny a i pokud jde o přítelkyně, vazby nepřesahují hranice státu. Karel užívá pouze český jazyk a v mnoha případech se objevuje i česká slovní datace pomocí významných dní a svátků. Listy se vyznačují značnou zdvořilostí a úslužností, která je adresátkám opakovaně projevována. Při úvodním pozdravu je ke jménu šlechtičny obvykle připojeno adjektivum „*nejmilejší*“, v případě, že jde o velmi blízký vztah, nebo slovní spojení „*má zvláště milá*“, pokud nejde o vztah natolik důvěrný. Opět platí, že pokud jde o ženu starší než Žerotín, je kladen větší důraz na její titulaturu. To znamená, že pokud píše například Magdaleně Slavatové z Chlumu a Košumberka¹²³ či Kateřině Zajímačce z Kunštátu¹²⁴, s nimiž vedl pravidelnou korespondenci, je součástí úvodního oslovení i titul *urozená paní paní*.

Ani tematicky není korespondence ze ženami tak pestrá jako korespondence s muži. Hlavním tématem listů jsou každodenní události týkající se života Karla staršího ze Žerotína či žen, kterým je list adresován. V listech se neobjevují informace o současné politické situaci v zemi, pokud se přímo nedotýkají dané šlechtičky. Události ze zahraničí nejsou zmiňovány vůbec, a to ani v případě, že Karel starší ze Žerotína v té době v zahraničí pobýval. Nejčastěji je tedy tématem listů správa a chod panství, právní a finanční záležitosti, především placení nejrůznějších pohledávek, či informace o jiných členech rodiny. Součástí každého listu adresovaného ženě je i přání dobrého zdraví¹²⁵ v úvodní či závěrečné zdvořilostní formulí. Tato přání jsou většinou originální a neopakují se ve více listech.

¹²³ Magdalena Slavatová z Chlumu a z Košumberka byla druhou manželkou Karlova otce Jana ze Žerotína. Po jeho smrti se provdala za Fridricha ze Žerotína.

¹²⁴ Kateřina Zajímačka z Kunštátu byla manželkou nejvyššího komorníka Hynka Brtnického z Valdštejna.

¹²⁵ „*Službu svou Vstí vzkazují urozená paní paní této má nejmilejší, že se na zdraví Svém lépe mítí ráčíte, věrně toho Vstí i jsa nad tím obzvláště potěšen přejí a aby se ode dne ke dni s Vstí polepšovalo Pána Boha žádám.*“ (BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 115.)

Nejdůvěrnější a nejláskyplnější korespondence je vedená s Karlovou dcerou Bohunkou a s jeho poslední manželkou Kateřinou z Valdštejna, u které užívá konstantní oslovení „*Mý srdce nejmilejší*“ a rozloučení „*Tvůj věrný manžel až do smrti*“. Bohunku zdraví formulací „*Má nejmilejší cerno*“ a loučí se s ní větou „*Tvůj věrný otec*“. Uvnitř listů ji potom často oslovuje intimní zdrobnělinou *Bůžička*. Listy adresované Bohunce mají charakter souvislého dialogu, rozsahově patří k těm delším a jsou polytematické. Zvláště listy psané z exilu jsou velmi obsáhlé. Z korespondence je patrná upřímná náklonost a důvěrnost. Jejím hlavním cílem je vzájemný kontakt a komunikace. Důvěru Karla staršího ze Žerotína dokládá i pasáž: „*Tyto pak věci Tobě samý piši a ne jinému, neb bych nerad, aby se to rozneslo.*“.¹²⁶

8. 4 Komunikace s přáteli z řad rodiny

Vzhledem k provázanosti české a moravské šlechty měl Karel starší ze Žerotína nejvíce tuzemských přátel v bližším či vzdálenějším příbuzenstvu. Patřili k nim například Kašpar Melichar ze Žerotína, Viktorin ze Žerotína,¹²⁷ Vilém z Roupova¹²⁸ či Jiří z Hodic.¹²⁹ Komunikace s nimi byla méně formální, mnohdy volí Karel starší se Žerotína tykání a úvodní a závěrečné formulace jsou také kratšího rázu. Nicméně aby byla zachována váženost a úcta šlechticů i přes tykání, objevuje se uvnitř listu pravidelně oslovení „*Tvé Milosti*“. Komunikace s těmito přáteli je velmi důvěrná, což dokládá i v pozdravu často uváděné adjektivum „*důvěrný*“, a jejím cílem je velmi často pouze vzájemný kontakt a sdělení si myšlenek a pocitů. Karel je v listech velmi otevřený a nebojí se vyjádřit svůj názor.

Tematicky se korespondence příliš neliší od ostatní rodinné korespondence. Objevují se v ní rodinné záležitosti, správa panství, finance,

¹²⁶ HRUBÝ, František (ed.): Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636, s. 243.

¹²⁷ Viktorin ze Žerotína na Starém Jičíně a Holešově zastával funkci zemského sudího. Zemřel v roce 1611.

¹²⁸ Vilému z Roupova byl nekatolického vyznání a jeden z vůdčích politiků moravské povstání. Po prohře stavů odešel do exilu, kde v roce 1630 zemřel.

¹²⁹ Jiří z Hodic byl na počátku 17. století vrchním velitelem moravských vojsk. V roce 1605 porazil uherská vojska, jež vtrhla na Morava. Za své zásluhy byl povýšen do panského stavu.

současné dění v zemi a vzhledem k vysokým politickým funkcím zúčastněných i se velmi často probírají politická témata a záležitosti kolem chodu země. Komunikace je vždy více zaměřena na téma, které je adresátovi blízké nebo oba aktéry korespondence nějak spojuje. V listech Karlu Melicharovi ze Žerotína se hovoří o jeho synu a Karlově chráněnci Karlu mladším ze Žerotína. Po porážce stavů na Bílé hoře je zase frekventovaným tématem rekatolizace, jednání reformačních komisařů a vytrvání v bratrské víře. U Jiřího z Hodic jde převážně o vysokou politiku a válečné zprávy.

8. 4. 1 Apologie nebo obrana ode mne Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic

Tento rozsáhlý list adresovaný Jiřímu z Hodic vznikl bezprostředně po tom, co byl jím Karel starší ze Žerotína před přáteli nařčen z nečinnosti v zemské politice. Jiří z Hodic mu tehdy vytkl, že „*dary Boží v sobě udušuje*“.¹³⁰ Tato slova se Žerotína velmi dotkla a na svou obhajobu sepsal rozsáhlý obhajovací list. Originál spisu není dochován, existuje pouze opis z konce 18. století, který vznikl na nařízení litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna. Poprvé byla obrana vydána roku 1834 Františkem Palackým. Je datována mezi 22. a 23. květnem roku 1606.¹³¹

Obrana je rozdělena do čtyř částí a obsahuje celkem čtyřicet čtyři bodů. Ukazuje Žerotínův vytržbený styl, vysokou inteligenci a vzdělání. V listě se objevují aluze na historické skutečnosti, části Bible či výroky významných historických osobností. Hned v úvodu je například navázáno na Caesarův výrok o nutnosti, aby dobrota jeho ženy byla patrná i navenek,¹³² rozsáhlou metaforou: „*A jistě víno, byť nejvýbornější bylo, k malému jest platnosti, pokud dobrota jeho pitím aneb užíváním okušena nebývá; a jakož krmě i nejlíbeznější a nejlépe připravená špatnou chutí dává, dokud nebývá rozeznána šmakem.*“¹³³ Karel starší

¹³⁰ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek třetí, s. 4.

¹³¹ Tamtéž, s. 5.

¹³² Tamtéž, s. 6.

¹³³ ŽEROTÍN, Karel: *Apologia neb obrana, psaní Václavu Budovci z Budova z r. 1600 a jiné listy české*, s. 19.

ze Žerotína hojně užívá metafor a přirovnání, které jakoby stvrzovaly jeho věcná sdělení a tvrzení. Stejně jako v ostatních listech i zde se objevuje řada latinských slov a slovních spojení. Obrana dokládá i Žerotínovu znalost rétoriky a řečnický talent. V průběhu listu se objevují řečnické otázky či pravidelné oslovení adresáta.¹³⁴ Všemi těmito prostředky je zajišťována pozornost a zúčastněnost čtenáře.

První část apologie je jakoby filosofickým zamyšlením nad výtkou Jiřího z Hodic. Je plná metaforických úvah a přirovnání o důležitosti skutků a nikoli pouhého řečnění a slov: „*Mát' sice všeliká ctnost sama dosti na sobě a sama krásná z sebe dosti jest, byť i od žádného chválena nebyla: ale že pak bez skutečného činění nic jiného sama v sobě není, než daremná idea bez formy, qualitas absque subjecto, a jako stavení, a jako stavení marné v povětrí.*“¹³⁵ Tyto neuskutečněné ideje jsou přirovnávány „*k larvám a příšerám nočním, které majíce tvárnost a způsob podstatných věcí jsou však mámením toliko pouhým.*“¹³⁶ Dále zde naráží na fakt, že výtka byla pronesena veřejně a Žerotín by tak mohl být nařčen z nevlastenectví a nezájmu o poměry v zemi. Na to Karel starší ze Žerotína reaguje slovy: „*jsem milovník vlasti, syn její přirozený, vlastní oud těla jejího, čitedlný bíd jejích, ran jejích oučastný a sumou jako nějaký bliženec, který se s ní spolu narodil a umřel.*“¹³⁷

V druhé části se Karel starší ze Žerotína snaží nařčení systematicky a logicky vyvrátit. Dokládá své zásluhy pro vlast, připomíná pravidelnou účast na sněmech a opět vše stvrzuje metaforou: „*Uhlíř, když uhlí pálí, oklazením milíře a prstí jeho přikrýváním neuhašuje oheň...jakož i oráč, když rozdílnými časy rozdílná díla dělá, nespouští roli.*“¹³⁸ V další metafoře se Žerotín staví do role marináře,¹³⁹ který v případě klidné mořské hladiny je klidný sám. Přijde-li však bouře, je vždy připravený k boji se silami přírody. Kromě toho se Žerotín v této

¹³⁴ „Vašnosti, pane z Hodic.“

¹³⁵ ŽEROTÍN, Karel: *Apologia neb obrana, psaní Václavu Budovci z Budova z r. 1600 a jiné listy české*, s. 23.

¹³⁶ Tamtéž, s. 22.

¹³⁷ Tamtéž, s. 23.

¹³⁸ Tamtéž, s. 27.

¹³⁹ Lodník.

části zpovídá ze své lásky a úcty k vlasti a také z víry v Boha, který podle něj jeho modlitby vyslyší.

Třetí část je spíše věcným pojednáním a vysvětlením, proč se Karel starší ze Žerotína stáhl do ústraní a většinu čas trávil na svém rosickém panství.¹⁴⁰ Pojednání vyúsťuje v povzdech, skoro až v nárek, nad současnými poměry v zemi. Žerotín popisuje úpadek mravů v celé společnosti a ve všech jejích vrstvách. Nejvíce se ale zaměřuje na šlechtice,¹⁴¹ kritizuje jejich lenost, hrabivost, vzájemnou nevraživost a neschopnost se domluvit. Velmi ho také tíží skutečnost, že do země proudí mnoho cizinců, především španělských fanatických katolíků, kteří se usazovali na dvoře Rudolfa II. a získávali důležité funkce ve státě. Toto všechno navýšené o neochotu panovníka k jednání a vyslechnutí stavů přimělo Žerotína stáhnout se do ústraní. I toto je jakoby stvrzeno metaforou o ničení přírody pojednávající o neblahém vlivu cizinců a náboženských fanatiků na české země: *„Sloupy její podrazil, ohrady potřískal, aby ji zbaviti všeho ovoce spravedlnosti, řádu a opatrnosti, stromy její zpodtínal, štěpy vytrhal, rouby polámal, aby nic jiného než pláň nerodila a tak dokonce trním a bodlácím porostlá jsouc na zpusťování přišla?“*¹⁴²

V poslední, nejkratší části celé apologie Karel už pouze konstatuje, že snad řekl vše potřebné na svou obhajobu a dodává, že za tohoto stavu stejně jedinec mnoho nezmůže a že za zemi už bojoval dostatečně horlivě, a když bylo potřeba, nikdo se ho nezastal.¹⁴³ Z těchto důvodů se teď hodlá stáhnout do ústraní a oddat se víře.

¹⁴⁰ Karel starší ze Žerotína byl zdrcen smrtí své další manželky Kateřiny Anny z Valdštejna a velmi ho tížila skutečnost, že stále nemá mužského dědice a svého nástupce.

¹⁴¹ *„Stav panský a rytířský na díle po pýše, po ouřadech, po titulích a místech bez míry se vylil, na díle po lakomství, po užitečích, po důchodech, po dařích, po shromažďování peněz a statků dokonce zpět odešel, na díle k zahálce, k rozkošem, k kratochvilím, k myslivosti, k frejům, k hodům napořád se obrátil.“* (ŽEROTÍN, Karel: *Apologia neb obrana, psaní Václavu Budovci z Budova z r. 1600 a jiné listy české*, s. 31.)

¹⁴² Tamtéž, s. 33.

¹⁴³ Naráží na zatčení Jana Baptisty Pierra, díky němuž byl roky vláčen po soudech a dokonce byl vyloučen ze zemského soudu.

Vzhledem k obsahu i způsobu provedení apologie není pochyb, že jde o jeden z předních humanistických spisů tohoto zaměření své doby nejen v našich zemích, ale i ve světě. Jeho hodnota je jak historická, tak literární. O její literárnosti a uměleckosti nemůže být pochyb. Vincenc Brandl ji dokonce staví na roveň *Chvále bláznovství*¹⁴⁴ Erasma Rotterdamského.

¹⁴⁴ Satira na lidskou společnost ze začátku 16. století.

9. Korespondence s učenici a přáteli

Karel starší ze Žerotína měl z dob svým studií a zahraničních cest řadu přátel mezi předními evropskými profesory, učenici a náboženskými mysliteli. S těmito přáteli poté udržoval pravidelnou po mnoho let trvající písemnou komunikaci. Mezi jeho učené přátele patřili například Jan Jakub Grynaeus, kalvínský profesor na basilejské univerzitě, rektor ženevské akademie a teolog Theodor Běza, Justus Lipsius,¹⁴⁵ Amand Polanus z Polansdorfu¹⁴⁶ a další. Kromě myslitelů byl Karel starší ze Žerotína v přátelském kontaktu s mnoha vlivnými zahraničními šlechtici. Mezi ně se řadili Emerich Forgáč,¹⁴⁷ Štěpán Illézházy¹⁴⁸ či Jindřich z Eberbachu.¹⁴⁹ Tato zvučná jména dokládají vysoké postavení Karla staršího ze Žerotína nejen v českých zemích, ale i v celé Evropě. Do této kapitoly je řazena i velice výjimečná korespondence s Karlovým možná nejdůvěrnějším přítelem Václavem Budovcem z Budova.

Přátelská a učenecká korespondence Karla staršího ze Žerotína tak měla výrazný mezinárodní charakter, čemuž odpovídá i její jazykové rozpětí. Nejčastěji je komunikace vedena latinsky, a to i s českým šlechticem Václavem Budovcem z Budova. S některými je poté vedena v jejich národním jazycích. Listy psané Theodoru Bézovi jsou především francouzské, stejně jako listy adresované Jindřichu z Eberbachu. Vzhledem k tomu, že písemná komunikace byla často dlouhá léta jediným kontaktem mezi přáteli, jsou listy většinou velmi dlouhé a polytematické.

Tematicky se listy psané zahraničním přátelům do jisté míry odlišují od komunikace s rodinnými přáteli. Informace o chodu panství se v této korespondenci nevyskytují. Podobně je to i s finančními záležitostmi, kterých je

¹⁴⁵ Justus Lipsius působil jako rektor na univerzitě v Leydenu. Věnoval se studiu klasických jazyků a literatur. Původně byl svým vyznáním luterán, avšak v roce 1591 přestoupil na katolickou víru.

¹⁴⁶ Amand Polanus z Polansdorfu byl původně vychovatelem Karlova bratra Jana Diviše ze Žerotína. Od roku 1596 poté působil jako profesor teologie na univerzitě v Basileji.

¹⁴⁷ Uherský šlechtic, který získal broumovské panství a v roce 1582 byl přijat za obyvatele země moravské.

¹⁴⁸ Uherský šlechtic a hlava uherských protestantů. Na konci 16. století získal území na Moravě, panství tovačovské a hodonínské.

¹⁴⁹ Emerich z Eberbachu působil jako kancléř kurfiřta saského.

uvnitř listů minimum, vždy jsou tou méně podstatnou zprávou a nikdy nejsou hlavním tématem listu. Ani rodina nebývá hlavním tématem listů. Karel sice své přátele průběžně informuje o svém zdraví či o zdraví své manželky, ale pro hlavní myšlenku listu není tato informace příliš podstatná. Nicméně v listech se hovoří o Karlových chráněncích, mladých šlechticích, kteří se vydávají na studia nebo kavalírské cesty. Tato výchova mladých šlechticů, především ke správné víře, byla velmi důležitým tématem. Tak si například Žerotín Amandu Polanovi stěžuje, že mu bylo odebráno poručnictví Pertolda z Lipé a jeho výchova byla svěřena katolíkům. Jindřichovi z Eberbachu zase píše o velkém pochybení svého bratrance Kašpara Melichara ze Žerotína, když dal svého syna do pážecí služby na císařský, tedy katolický dvůr.

Naopak častým tématem listů je současné politické a náboženské dění. S ostatními šlechtici vede rozsáhlé debaty o politice a celkové situaci v Evropě. S učenci a teology pak rozebírá náboženské otázky a víru samotnou. Tak například v listě adresovaném Janu Jakubu Grynaeovi lituje Karel starší ze Žerotína přestupu francouzského krále Jindřicha IV. Navarského na katolickou víru slovy: *„A tak, ačkoliv při mém odjezdu a loučení s ním mě velmi upřímně ujišťoval, že se k tomu nikdy nedá strhnout, přece jeho lehkomyšlná povaha, pohrdání vírou, záliba ve společnosti nejničemnějších lidí mi dávaly jasně tušit, že se to jednou stane. Ať si tedy žije v Antikristu.“*¹⁵⁰ Nicméně tím hlavním cílem zde není předat informaci samotnou, ale zaujmout k ní nějaké stanovisko, sdělit svůj názor na ni. Tyto listy jsou pak naplněny rozsáhlými úvahovými pasážemi a polemikami nad současným děním. Velmi otevřeně se ze svých pocitů zpovídá Janu Jakubu Grynaeovi, jež byl jeho nejdůvěrnějším zpovědníkem z řad zahraničních učenců. Některé listy pojednávající o neutěšených poměrech na Moravě jsou spíše nářkem a upřímnou zpovědí člověka, který se bojí o osud své vlasti. Jejich blízký vztah dokládá i důvěrné oslovení *„můj Grynaee“* či pozdravu *„Tvůj nejoddanější.“*

Kromě zpráv o náboženských poměrech se v listech teologům a učencům objevují i samotné projevy víry a zbožnosti Karla staršího ze Žerotína. Píše o svých modlitbách a o své víře. V dobách pro něj nejtěžších se odevzdává do rukou Boha a věří v jeho spravedlivé konání. V listech se pravidelně objevují

¹⁵⁰ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 72.

věty typu: „*Dej to Bůh pro své milosrdenství a dobrotu.*“¹⁵¹ či „*Toho nás uchovej boží dobrotou. K ní se také ze srdce modlím, aby Vás zachoval při síle a svěžesti, ve zdraví a dlouhověkosti k prospěchu církvi.*“¹⁵²

Z této korespondence je velmi patrný kult humanistického přátelství v Žerotínově době velmi hojně pěstovaný. Přátelé si kromě úcty projevovali především svou přízeň, vzájemnou náklonost nebo dokonce lásku. O lásce mluví především v úvodu a na konci listů: „*Opět mám od Tebe dva dopisy plné upřímné lásky a láskyplného potěšování.*“¹⁵³ Tyto projevy jsou vždy jedinečné, originální a i v případě úvodních a závěrečných zdvořilostních formulí neužívá Žerotín ustálených formulací, ale snaží se vždy vymyslet něco nového, neotřelého a vystihujícího danou situaci a vnitřní rozpoložení.

9. 1 Korespondence s Václavem Budovcem z Budova

S Václavem Budovcem z Budova měl Žerotín velice blízký a důvěrný přátelský vztah. Jejich komunikace nebyla stejně častá jako s jinými přáteli. Mnohdy měla i několikaměsíční přerušování, ale jak sám Karel starší ze Žerotína napsal: „*naše přátelství je trvale založeno ne tolik na častém dopisování jako na spríznění duší, shodě tužeb, vyznání a lásce k vlasti.*“¹⁵⁴ Spojovalo je tedy hodně a z toho plynula i jejich vzájemná důvěra a náklonnost, která je v listech neustále zmiňována. Vzájemná komunikace plná složitých filozofických úvah, myšlenkových pochodů a řečnických otázek jim přinášela radost a uspokojení.

Listy psané Václavu Budovci mají ojedinělý charakter vnitřního monologu, který jakoby plynul bez jakékoli autocenzury ze strany Žerotína. Vše je psáno velmi upřímně a Budovci jsou sdělovány niterné pocity, tužby i obavy. Karel starší ze Žerotína se niterně zpovídá se své beznaděje po smrti své druhé manželky a z absence mužského potomka. Takového pasáže, které v listech nejsou výjimkou, mají až charakter zpovědi. Z toho je patrné, že před Budovcem samým neměl Žerotín tajemství. Nicméně v listech je přesto obezřetný. Například při jmenování osob nebo choulostivých věcí adresátovi pouze naznačí o co,

¹⁵¹ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 120.

¹⁵² Tamtéž, s. 102.

¹⁵³ Tamtéž, s. 169.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 96.

či o koho se jedná, aby pochopil pouze on a aby tak zabránil případnému zneužití takto důvěrných sdělení.

Hlavním tématem listů je tedy vnitřní svět Karla staršího ze Žerotína a jeho prožívání událostí. Všechno současné dění je tedy předkládáno očima Žerotína a prostřednictvím jeho názorů na něj. Velmi podrobně řeší konflikt s Uhrami a přítomnost vojska na Moravě či svůj soud se Zikmundem z Dietrichštejna.¹⁵⁵ Jejich vzájemná korespondence se někdy nese ve znamení vzrušených debat o tom, jak by měl jeden z nich dále postupovat. Oba často zastávají zcela odlišné názory na řešení celé situace. Tak tomu bylo i například při sporu s Dietrichštejnem, kdy mu Budovec radil diplomatictější jednání ve znamení pochlebování a ustupování předním katolíkům v zemi. S tímto řešením se Karel nehodlal smířit a na oplátku mu vyložil, proč se k tomuto způsobu řešení nemůže přiklonit.¹⁵⁶ Jejich listy tak měly charakter souvislého, občas velmi vyhroceného dialogu.

Korespondence vedená s přáteli se vyznačuje větší mírou literárnosti, než listy určené jiným, především potom listy adresované Václavu Budovci z Budova. Objevuje se zde řada metafor, přirovnání, řečnických otázek a dalších jevů signalizujících Žerotínovo básnické umění a estetičnost jeho projevu. Při písemné debatě o možnostech postupu u výše zmíněného soudu pronáší větu: „*Přeješ si výslovně, abych si znovu naklonil tu kyklopskou obludu.*“¹⁵⁷ Touto obludou je myšlen Ladislav z Lobkovic, který měl vysoké postavení u dvora a byl předním představitelem katolické strany v zemi. I celé ukončení listu je metaforické, dokonce s použitím přirovnání: „*Chtít zabránit případům tohoto druhu by bylo jako požívat protijed před císařem... Dopřej až potud času a přírodě, aby jen působily vlastními silami. Zesílí-li nemoc, snadno sáhneme po lécích...*“¹⁵⁸ I co se týče víry v Boha, projevuje ji Žerotín často básnicky a metaforicky. Svou víru v Boží spravedlnost a vševědoucnost vyjadřuje slovy:

¹⁵⁵ Šlo o žalobu podanou na Karla staršího ze Žerotína ve věci uvěznění Jana Baptisty Piera.

¹⁵⁶ „*Když jsem ti takto vyložil své důvody, je na Tobě, abys je vážil. Váhy neposílám – máš své, a spolehlivé. Budou-li se Ti zdát dost závažné, přidej se k mému názoru, jestliže příliš slabé, přetáhni mě na svou stranu. Mně se aspoň zdají tak silné, že se nedají tak lehce zviklat.*“ (REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence* s. 131)

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 132.

„poněvadž vím, že i naše vlasy jsou sečteny a kapky slz schraňovány, i kroky střeženy, ano že my všichni a naveskrz ležíme na mysli našemu zachránci a že jsme v jeho péči jako zřítelnice jeho očí.“¹⁵⁹

Některé listy jsou metaforou dokonce uvedeny a jakoby pojmenovány. Přes svou cestou do Čech, k Budovci, začíná Žerotín svůj list slovy: „*Jdi napřed, půjdu za tebou.*“¹⁶⁰ a předznamenává tak jejich brzké shledání a dokazuje své oddané přátelství. Jindy pro vyjádření svých pocitů užívá prvky ódy, jako je tomu v listě, kdy nařiká na současnými poměry na Moravě:¹⁶¹ „*Ó stará vlasti, jaké to máš obyvatelstvo! Kde jsou ti staří Markomané, kde je ona statečnost předků, kde ctnost dědů a otců? Byli jsme Trójané, byla Trója a nesmírná sláva Trójských.*“¹⁶²

¹⁵⁹ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 172.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 167.

¹⁶¹ Uherská vojska vedená Bočkajem byla sice poražena, ale na území Moravy stále zůstávala. Stejně tak i vojska zemská. Tyto vojenské oddíly poté zemi drancovaly.

¹⁶² REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 204.

10. Úřední korespondence

10.1 Korespondence s předními představiteli státu

Vzhledem k postavení a zemským funkcím, které Karel starší ze Žerotína během svého života vykonával, je část jeho korespondence adresována vysokým státním činitelům či dokonce samotným panovníkům. Tato korespondence má velmi neosobní, oficiální a formální ráz. I přes neshody, především v otázkách víry, které s některými funkcionáři měl, ale vždy nadmíru zdvořilá a uctivá. Žerotín vždy přesně dodržuje titulaturu daného šlechtice, uvnitř listu jej pravidelně oslovuje „*Vašnosti*“ a oniká mu. Tématem jsou pouze úřední záležitosti týkající se země, zemského práva, financí, správy a poddaných. Jen zřídkakdy se objevuje soukromější prosba či odpověď na ni. Příkladem takové prosby může být přímluva za přijetí Tomáše Soběhrda z Kozlova do stavu rytířského adresovaná Janu Hodějovskému, hofrychtýři¹⁶³ Markrabství moravského.

Poněkud odlišná je komunikace vedená s kardinálem Františkem z Dietrichštejna. I přes jejich rozdílná vyznání měli podobné politické názory a snažili se spory řešit mírovými, méně radikálními cestami. Kardinál byl stejně jako Karel starší ze Žerotína uvřazen do domácího vězení a poté byli i společně vysláni na jednání do Vídně. Díky tomuto společnému osudu u nich došlo k mírnému sblížení a jejich komunikace se týká i osobnějších záležitostí. Například mu Žerotín posílá osobní kondolenci, když se dozvídá o smrti jeho příbuzné, či mu poskytuje právní rady k jeho závěti, kterou mu opravuje i jazykově. Vzhledem k špatné znalosti češtiny u kardinála je jejich komunikace vedena německy.

¹⁶³ Hofrychtář byl dvorský sudí se soudní pravomocí nad královskými městy.

V korespondenci s panovníky, která je také vedena v německém jazyce, se Žerotín staví do pozice poddaného a služebníka. Z jeho listu číší pokora a poslušnost. Panovníci jsou pravidelně oslovováni „*Jeho císařská milosti*“ či „*Vaše Veličenstvo*“. Karel starší ze Žerotína v nich ubezpečuje o své věrnosti a snaze hájit jejich zájmy. K úvodnímu oslovení je připojována řada oslavných superlativů.¹⁶⁴

10. 2 Úřednická korespondence

Karel starší ze Žerotína byl majitelem rozsáhlého panství, a proto je velká část jeho korespondence adresována správcům dvorů, úředníkům či městským radám. Jeho nejvýše postavení zaměstnanci byli převážně zemanského původu¹⁶⁵ a působili v jeho službách dlouhá léta. Často se dokonce stávali Karlovými přáteli a důvěrníky. Mezi nejvýznamnější Karlovy úředníky a správce můžeme zahrnout Václava Chromočovského, Jana Volfa Meziříčského z Kozlova, Tomáše Soběhrda z Kozlova, Viléma Kynasta, Václava Sudličku z Borovnice, Martina Krata, Ondřeje Číhala, Jindřicha Vodického z Jemnik, Václava Mitrovského z Nemyšle, Mikuláše Pitruše a další.¹⁶⁶ Vedle těchto úředníků byli stálou součástí Karlova dvora preceptoři, chůvy a lékaři, se kterými je také dochována četná korespondence.

Úřednickou korespondenci Karla staršího ze Žerotína lze rozdělit do tří celků podle jejich adresáta. Do prvního celku řadíme listy určené jednotlivým úředníkům, kteří mohou, ale nemusí být přímo jmenováni.¹⁶⁷ Druhým celkem jsou listy adresované celému úřadu.¹⁶⁸ Třetím typem adresáta jsou pak celé městské rady.¹⁶⁹ Korespondence druhého a třetího typu si je v mnoha ohledech velmi podobná. U obou z nich zcela mizí jednotlivec a do popředí vstupuje celá skupina. Karel starší ze Žerotína s nimi během celého listu i tak hovoří, užívá množného

¹⁶⁴ „*Nejjasnější, nejmocnější, nejnepřemožitelnější císaři římský, nejmilostivější pane.*“

¹⁶⁵ Často se o jejich povýšení do šlechtického stavu zasloužil sám Karel starší ze Žerotína a projevil jim tak svou vděčnost za pracovitost a loajalitu.

¹⁶⁶ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*, s. 114 a 170.

¹⁶⁷ Mnohé listy jsou adresovány pouze „*Ouředníku Tovačovskému*“ či „*Ouředníku Teleckému*“.

¹⁶⁸ Například „*Ouřadu Ivančickému*“.

¹⁶⁹ Listy tohoto typu jsou adresovány „*Prerovským*“, „*Jihlavským*“, „*Tovačovským*“ či „*Brňanům*“.

čísla a neoslovuje je jmény ani uvnitř dopisu. Výjimečně v korespondenci adresované celému městu při úvodním pozdravu osloví purkmistra. Ani toho však nikdy neoslovuje jménem, pouze funkcí.

10. 2. 1 Listy adresované vlastním úředníkům

Tito panští úředníci měli většinou na starost celé panství a plnili zde úlohu jakéhosi správce. Jejich úkolem bylo zabezpečit hladký chod domu a panství v době nepřítomnosti jeho majitele. Korespondence s nimi vedená má méně oficiální a naopak více osobní charakter než listy adresované celému úřadu či městu. Karel starší ze Žerotína je v úvodu nejčastěji oslovuje křestním jménem a při komunikaci s nimi užívá tykání. Většina listů je tedy uvedena křestním jménem daného správce a adjektivem milý. Za toto oslovení je poté připojena Karlova nejfrekventovaněji užívaná zdvořilostní formule. Celá úvodní část listu tak nejčastěji vypadá takto: *“Václave milý, by zdráv byl a dobře se měl, přál bych věrně rád.”*¹⁷⁰ Závěrečné rozloučení je pak v korespondenci Karla staršího ze Žerotína také tím nejobvyklejším *„S tím se dobře měj.”*¹⁷¹ Tyto formule však nejsou vždy součástí listů. Postupem času ubývají a listy velmi často začínají rovnou vlastním sdělením.

Hlavním tématem listů se správci jsou hospodářské záležitosti týkající se panství a především potom vedení zámku či domu. V listech se tak pravidelně opakují instrukce ohledně nákupu a zajištění potravin. Především šlo o méně dostupné a dražší potraviny, jako byla zvěřina či ryby, víno, pálenka, koření a sůl. Tyto věci se velmi často převážely z jednoho Žerotínova panství na druhé v návaznosti na to, kde se konala jaká slavnost, či kde byli ubytováni urození hosté. Dále měli správci na starost dohled nad poddanými a vyřizování pánovy vůle. V listech se proto často objevují pokyny k propuštění poddaných ze služby či jejich odeslání na jinou usedlost. Toto je také hlavním tématem komunikace s cizími úředníky, především s úředníky náměšťskými a židlochovickými,¹⁷² se kterými byl v častém kontaktu. Z této korespondence vyplývá, že v době

¹⁷⁰ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 56.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tato panství patřila bratru Karla staršího ze Žerotína Janu Divišovi ze Žerotína.

slavností, například svateb nebo pohřbů bylo zapůjčování poddaných, hlavně kuchařů, v rodině běžnou záležitostí. Vzhledem k časté komunikaci fungovali správci také jako prostředníci mezi majitelem a ostatními dvořany. Karel starší ze Žerotína přes ně posílal spoustu vzkazů a pozdravů. Téměř v každém listě se tedy objevuje vzkaz typu: „*Bratra Jana ode mne velice pozdrav s oznámením všech nejlepších věcí.*“¹⁷³

Vzhledem k tomu, že listy byly psány dlouholetým zaměstnancům, je jejich styl méně formální. Správci se po čase stávali spíše dobrými známými a někteří dokonce blízkými přáteli a důvěrníky Karla staršího ze Žerotína. Takovými přáteli byli například Václav Chromočovský, který působil jako správce na Dřevohosticích v letech 1596 až 1615.¹⁷⁴ Důvěrný vztah měl Karel starší ze Žerotína i se správci přerovského panství, Janem Volfem Meziříčským z Kozlova¹⁷⁵ a Martinem Kratem ze Šternfeldu.¹⁷⁶ Na žerotínských panstvích také velmi často působily celé rodiny, a to i po několik generací. Manželky správců byly často chůvami, hospodyněmi nebo byly ve službě u některé z Karlových manželek. Takovými páry působícími dlouhodobě na dvorech Karla staršího ze Žerotína byli Bartoloměj a Anna Vanečtí, Zdeněk a Anna Přepýští či Vilém a Barbora Kynastovi.¹⁷⁷ Vzhledem k těmto osobním vztahům nejsou pokyny uvedené v listech formulovány tak direktivním způsobem jako při komunikaci s městy nebo úřady. Karel starší ze Žerotína jen zřídka užije výraz „*poroučím Ti*“. V naprosté většině případů volí jemnější formulaci typu „*neopomínej mi napsati*“¹⁷⁸ a podobně. I při pokárání užívá spíše jemnějšího stylu, jako například:

¹⁷³ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek třetí, s. 117.

¹⁷⁴ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 408.

¹⁷⁵ Jan Volf Meziříčský z Kozlova, správce přerovského panství, byl ve službách Karla staršího ze Žerotína několik desetiletí. Ze služby odešel až v polovině 20. let 17. století, kdy se kvůli svému nekatolickému vyznání odstěhoval do Skalice v Uhrách.

¹⁷⁶ Martin Krato ze Šternfeldu převzal správu přerovského panství a ve své funkci zůstal až do smrti Karla staršího ze Žerotína. Měl za úkol vypravit i Žerotínův pohřeb.

¹⁷⁷ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*, s. 171.

¹⁷⁸ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek třetí, s. 116.

“Pročež, pokudž by mi v tom slušné příčiny neodkázal, nemohl bych tím spokojen býti.”¹⁷⁹

Listy adresované úředníkům, ze kterých se později stali přátelé, jsou často velmi rozsáhlé, zvláště píše-li je Karel starší ze Žerotína z ciziny, a obsahově velmi polytematické. Už se zdaleka netýkají pouze instrukcí k chodu panství. Karel v nich sděluje své pocity, myšlenky a vysvětluje své jednání. Velmi často se v úvodu objevují informace o cestování a zdravotním stavu jeho nebo manželky. Zajímá se také o život svých správců a z listů je patrné, že jejich soukromí dobře zná.

Karel starší se Žerotína na své zaměstnance nezapomněl ani po jejich odchodu ze služby. Mnohým z nich pomohl při jejich emigraci po Bílé hoře a finančně i jinak je podpořil. Velmi často s nimi i nadále zůstával v písemném kontaktu. Vilému Kynastovi z Kynastu, bývalému správci třebíčského panství, například píše do Skalice v Uhrách 8. listopadu 1633 zprávu o úmrtí jejich společného přítele kněze Jakuba Petrozelína.¹⁸⁰ Volfa Meziříčského z Kozlova a Martina Krata ze Šternfeldu dokonce zahrnul do své závěti a odkázal jim část svého majetku.¹⁸¹

10. 2. 2 Korespondence adresovaná „Přerovským“

Korespondence s městem Přerovem je typickým příkladem korespondence s vlastním poddanským městem. Je velmi častá a pravidelná, což dokládá starosta Karla staršího za Žerotína o záležitosti města. Tato komunikace má oficiální a nesoukromý ráz. Karel starší ze Žerotína volí direktivní a rozhodný tón svědčící o jeho pozici a moci. V dopisech se velmi často objevují formulace typu: „Protož Vám poroučím“,¹⁸² „Nařizuji Vám“¹⁸³ a podobně. Vždy však zachovává zdvořilost a slušnost. Listy velmi často

¹⁷⁹ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek třetí, s. 125.

¹⁸⁰ HRUBÝ, František (ed.): *Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636*, s. 449.

¹⁸¹ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*, s. 298.

¹⁸² BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý, s. 293.

¹⁸³ Tamtéž, s. 505.

postrádají úvodní a závěrečné zdvořilostní formule a začínají přímo vlastním sdělením. Rozsahově jsou tyto listy velmi pestré v závislosti na tom, kolik toho bylo třeba ve městě zařídit. Většina listů je však spíše kratšího rázu a věnuje se pouze jedné záležitosti.

Korespondence je tematicky velmi pestrá a zasahuje do všech sfér života města. Jakožto vystudovaný právník radil městu ohledně splácení dluhů a rukojemství¹⁸⁴ za předchozího majitele Fridricha ze Žerotína. Při soudních řízeních nechal Karel starší ze Žerotína veškerou práci na městských úřednících, vyhradil si ale pro sebe pravomoc vynášení rozsudků. V oblasti správy města si Karel starší ze Žerotína vyhradil právo vlastního výběru a dosazování úředníků a do jednání městské rady často sám zasahoval. Snažil se zabránit tomu, aby ve městě docházelo k výtržnostem a bezpráví. Projevoval zájem i o řadové občany města, kteří mu také často zasílali své supplikace.¹⁸⁵ Kladl důraz na spravedlivé jednání s nimi a snažil se jim pokud možno vyhovět.

10. 2. 3 Korespondence s cizími úředníky a městskými radami

Kromě vlastních podřízených vedl Karel starší ze Žerotína korespondenci i z cizími městskými radami či úředníky na panstvích jiných šlechticů. Co se týče korespondence s městy, velmi často se objevují listy adresované městům v držení Karlových susedů, jako například Tovačovu¹⁸⁶ či Ivančicím,¹⁸⁷ nebo městům královským, převážně pak Jihlavě a Brnu. Tato korespondence se liší tematicky i stylově od korespondence vedené s vlastními městy. U královských měst je hlavním tématem soudnictví a právo. Karel starší ze Žerotína je často žádá, aby vyslechli svědky¹⁸⁸ či někoho vsadili do vězení. U měst poddanských je také

¹⁸⁴ Jedná se o smluvní závazek, kdy ručitel na sebe bere povinnost splatit pohledávky, pokud tak neučiní sám dlužník.

¹⁸⁵ Jde o prosebný list adresovaný vyšší autoritě.

¹⁸⁶ Tovačov patřil pánům z Pernštejna, kteří ho roku 1597 prodali Štěpánovi Illésházymu a ten pak o tři roky později hrabatům ze Salm-Neuburgu.

¹⁸⁷ Ivančice byly v držení pánů z Lipé až do roku 1622, kdy se jejich vlastníkem stal Karel z Lichtenštejna.

¹⁸⁸ „*I potřebujíc já vedle jiných svědkův také svědomí některých susedů Vašich.*“ (BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý, s. 250.)

jedním z hlavních témat listů právo. Jde ale o právní rady Karla staršího ze Žerotína, velmi často, stejně jako v případě města Přerova, ohledně rukojemství. Kromě práva se v listech pravidelně objevuje příslib přímluvy u jejich majitele, žádost o přeposlání listů či vyřízení zpráv nebo žádost o informace týkající se současného dění v zemi. Obsahem listů adresovaných cizím úředníkům jsou často poddaní, jejich propuštění ze služby či povolání na Karlovo panství. Městská rada hrála také roli prostředníka, vyřizovala vzkazy od Karla staršího ze Žerotína či přeposílala jeho korespondenci.

Listy adresované cizím městům a úředníkům se kromě tematiky liší i z hlediska formy a stylu. Zvláště u korespondence s městy se objevují rozsáhlejší úvodní a závěrečné zdvořilostní formule, než je tomu v případě listů adresovaných Přerovským. Karel starší ze Žerotína v nich nešetří projevy zdvořilosti a přátelství. Patrné je to například v úvodu listu adresovaného Tovačovským 30. června 1598: „*Moudří a opatrní páni přátelé moji, své přátelské služby a všecko dobré Vám vzkazuji.*“¹⁸⁹ Kromě toho Karel v těchto listech nic nenařizuje, ale pouze žádá o laskavost a na oplátku za ni slibuje svou vděčnost a odměnu: „*Protož tak činím a Vám se, což jste tak pro mne v té příčině učinili, všelijakým přátelským během odsloužiti a odměniti se zavazuji.*“¹⁹⁰ I přes úvodní pasáže hovořící o přátelství a náklonnosti ale v listech nenajdeme žádné soukromé informace o Karlu starším ze Žerotína, což nám dokládá, že jde opravdu jen o zdvořilostí pasáže typické pro humanistickou korespondenci v předbělohorském období.

Na pomezí mezi listy psanými vlastním a cizím úředníkům stojí korespondence s Židlochovicemi a Náměští. Přestože toto panství připadlo Karlu staršímu ze Žerotína až po smrti jeho bratra Jana Diviše v roce 1616, spravoval ho už během bratrovy neploletosti a jeho pobytu na studiích. Díky tomu si i v době, kdy řízení panství převzal Jan Diviš, korespondence s ním zachovala direktivnější ráz. Ačkoli je z listů patrné, že si Karel uvědomuje, že není pánem na Židlochovicích, nebojí se úředníky důrazněji pokárat či jim něco nařídit. Karel starší ze Žerotína se více zajímá o chod panství a finanční záležitosti, než je tomu v případě jiných cizích držav. V době nepřítomnosti Jana Diviše na panství

¹⁸⁹ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý, s. 222.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 426.

přebírá jeho úlohu a snaží se na chod panství dohlížet a usměřňovat ho. Pravidelnou korespondenci vedl například s náměšťským správcem Tomášem Soběhrdem z Kozlova.¹⁹¹ Tyto listy se kromě vykání téměř neliší od listů psaných vlastním úředníkům.

¹⁹¹ Tomáš Soběhrd působil jako správce na Náměšti téměř 30 let. Díky Žerotínům byl roku 1606 přijat do rytířského stavu. Vzhledem ke svému nekatolickému vyznání mu byl majetek ve 20. letech 17. století zkonfiskován a on i s rodinou odešel do exilu, do Skalice v Uhrách.

11. Korespondence s chůvami a preceptory

11. 1 Korespondence s chůvami

K této korespondenci řadíme listy adresované paní Vanecké a paní Mandě Gbelské, které se staraly o výchovu Karlových dcer. Vztah Karla staršího ze Žerotína k těmto ženám se velmi lišil, a proto se také výrazně odlišuje i charakter jeho korespondence s nimi. Paní Anna Vanecká, rozená Zámrská ze Zámrsku, byla ženou rytíře Bartoloměje Vaneckého z Jemničky, který byl Karlovým poručíkem. Sama paní Vanecká byla kmotrou Karlovy dcery Bohunky. Blízkost a důvěrný vztah obou rodin dokazuje i to, že Bartoloměj byl po své smrti v roce 1589 pochován v rodinné kryptě Žerotínů.¹⁹² Paní Magdalena Gbelská byla manželkou Karlova rosického úředníka Mikuláše Sudičky z Borovnice. Její vztah s Karlem starším ze Žerotína nebyl nikdy tak důvěrný, jako tomu bylo v případě paní Vanecké, a omezil se pouze na vztah urozeného zaměstnance a zaměstnavatele.¹⁹³

Dopisy paní Vanecké jsou jedněmi z nejosobnějších a nejdůvěrnějších z celé Karlovy korespondence. Důvěra k paní Vanecké je patrná z vět „*avšak Vám všecko v moc dávám, cele se důvěřujíc*“¹⁹⁴ či „*všechn svůj statek Vám poroučím v té celé důvěrnosti, že mne v tom neopustíte*“.¹⁹⁵ Karel paní Vanecké svěřuje soukromé informace o svém životě. Vzájemný a blízký vztah je patrný i z účelu korespondence, kterým je někdy pouze vzájemný kontakt a komunikace. Toto nám dokládá začátek jednoho z dopisů: „*Ač Vám nemám co psáti, avšak abyste věděli, že z milosti Boží zdrav jsem, chtěl jsem se předce ohlásiti.*“¹⁹⁶ Dalším dokladem jsou rozsáhlé originální úvodní a závěrečné formule, které jsou plné projevů náklonosti a zájmu o paní Vaneckou. Součástí těchto formulí je vždy přání dobrého zdraví. Karel v korespondenci zachovává relativně konstantní

¹⁹² BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 55.

¹⁹³ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 415.

¹⁹⁴ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 85.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 68.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 55.

oslovení „*Má nejmilejší paní kmotro*“ a podpis „*Váš volný kmotr a syn K. z Ž.*“. Korespondence s paní Vaneckou byla pravidelná, častá a měla charakter souvislého rozhovoru. Rozsahově jde o delší listy. Tematicky má korespondence několik hlavních bodů týkajících se každodenního života a záležitostí. Nejvýznamnější část dopisů zaujímá soukromý život Karla a dcera Bohunka. V dopisech užívá pro dceru důvěrného oslovení *Bůžička*. Dalším bodem je chod Karlova domu, který měla paní Vanecká také na starosti. Byl jí svěřen dohled nad financemi, zaměstnanci a podobně. Díky četnosti korespondence zaujímala paní Vanecká také funkci jakéhosi prostředníka a vyřizovala pozdravy či drobné zprávy Karlovým příbuzným, přátelům i poddaným. Z toho všeho je patrná Karlova absolutní důvěra k ní.

Listy paní Magdaleně Gbelské, která se o dcery starala po smrti paní Vanecké zdaleka nevykazují takovou míru důvěrnosti a důvěry. Paní Gbelské byla svěřena pouze výchova dcer a korespondence se týká pouze jí. Karel se jí v dopisech nesvěřuje a sděluje pouze organizační záležitosti stran jeho příjezdu či odjezdu. Korespondence je spíše neosobní a obsahuje jen zdvořilostí formulace typu „*Službu etc.*“ nebo je úplně vynechává a začíná slovy „*Oznamuji Vám*“. Tyto listy jsou rozsahově spíše kratší a psané nepravidelně.

11. 2 Korespondence s preceptory

Jak už bylo řečeno výše, preceptory Karla staršího ze Žerotína byli Vavřinec Circler a Václav Lavín z Ottenfeldu. S těmito vychovateli zůstával Karel starší ze Žerotína v pravidelném kontaktu i po studiích. Vavřinec Circler působil dále jako vychovatel a velmi často byli jeho svěřenci Karlovi chráněnci. Václav Lavín se stal dokonce jeho dvorním lékařem. Jejich důvěrný vztah dokládá i fakt, že Karel nechal na své náklady vystudovat jeho syna Matěje Timina z Ottenfeldu a po odchodu Václava Lavína do Prahy ho zaměstnal jako svého dvorního lékaře.¹⁹⁷

Listy psané bývalým vychovatelům jsou velmi důvěrné, Karel starší ze Žerotína v nich odhaluje své niterné pocity. Když popisuje události kolem něj,

¹⁹⁷ BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý, s. 287.

připojuje i vlastní hodnocení celé situace, což u něj není úplně obvyklé a dokládá to opravdové přátelství a důvěru v adresáta. Václavu Lavínovi například v době svého pobytu ve Francii v roce 1592 píše velmi dlouhý list, kde se podrobně zabývá situací ve Francii a stěžuje si na tamější upadající morálku a mravy.¹⁹⁸ Tyto listy mají také zpravodajský charakter. Díky častým cestám preceptorů do ciziny a vzhledem k jejich četným zahraničním kontaktům, měli množství informací o současném dění v zemi i v cizině.

Listy vychovatelům jsou psány ve dvou jazycích, v latině a češtině. I přes dlouholetý přátelský vztah a nižší společenské postavení preceptorů volí Karel starší ze Žerotína při komunikaci s nimi vždy vykání a velmi často je i uvnitř listu oslovuje *pane*. I v českých listech se poté objevují latinsky psané pasáže, ustálená slovní spojení, věnování či jen latinské slovo nahrazující český ekvivalent. Například „*leč nám Pán Bůh miraculose v ruce dá*“¹⁹⁹ nebo „*plus in verbis quam in re*“.²⁰⁰ V některých listech psaných Václavu Lavínovi se dokonce objevuje i italština.

¹⁹⁸ „Vyžrali páni Francouzi všecko, již téměř není co a co ještě jest, to všecko tak draho až s podivením... Chudoba všudy veliká, král sotva svůj stůl zdržuje, jiné tabule, které nákladem jeho se držívají, holé, soldati hladem mrou, kteří z pánů peníze své utratili, jeli pryč, kteří ještě reštanty mají, ti zůstávají a přece hodují, jako by prostřed pokoje bylo. Et haec de civili statu.“ (BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první, s. 82.)

¹⁹⁹ Zázrak.

²⁰⁰ Více ve slovech než ve skutečnosti.

12. Korespondence se členy jednoty bratrské

Karel starší ze Žerotína byl po vzoru svého otce Jana horlivým donátorem a podporovatelem jednoty bratrské. Byl velmi zbožným člověkem a víra v Boha měla v jeho životě zásadní význam. Na jeho dvorech se vždy bratští kněží dlouhodobě vyskytovali a Žerotín jim projevovat patřičnou úctu. I v jeho listech k nim přistupuje jako ke svým rádcům a blízkým osobám. Díky tomu také, jak sám v jednom z listů píše, že ačkoli je mu dovoleno zůstat v zemi,²⁰¹ nemůže tak učinit, protože: „já žádným způsobem bez služeb služebníkův božích bejti nechci, byť mi nevím nač přišlo... Kdo by mi k tomu radil?“²⁰²

Žerotín vedl s představiteli jednoty bratrské pravidelnou korespondenci ještě, když byli přítomní v českých zemích. Po jejich odchodu do emigrace ve dvacátých letech 17. století se jejich vzájemná písemná komunikace stala ještě častější. Karel starší ze Žerotína si pravidelně dopisoval s bratrem Václavem Libánem,²⁰³ bratrským seniorem Jiřím Erastem,²⁰⁴ bratrem Pavlem Hronovským,²⁰⁵ bratrem Vavřincem Justýnem²⁰⁶ a samozřejmě byl v pravidelném písemném styku s Janem Ámosem Komenským.

Korespondence s těmito muži je převážně česká s latinskými prvky. Velmi často se objevují latinská slova, slovní spojení či rčení, jako například v listě adresovanému Janu Ámosu Komenskému o materiální pomoci pro bratřské kněží v exilu: „*Qui cito dat, bis dat.*“²⁰⁷ V korespondenci s Komenským, kterému

²⁰¹ Vzhledem k tomu, že se Karel starší ze Žerotína nezapojil do stavovské revoluce a vzhledem k jeho dobrému vztahu k panovníkovi mu bylo dovoleno zůstat v zemi i po vydání Obnoveného zřízení zemského.

²⁰² REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 349.

²⁰³ Václav Libán byl správcem rosického bratrského sboru až do roku 1628, kdy emigroval na Slovensko.

²⁰⁴ Jiří Erastus byl v letech 1612 – 1648 bratrským seniorem, který po svém odchodu do Slezska vykonával funkci bratrského sudího.

²⁰⁵ Pavel Hronovský byl ve dvacátých letech 17. století dvorním kazatelem Karla staršího ze Žerotína.

²⁰⁶ Vavřinec Justýn byl správcem bratrského sboru v Třebíči, který v době rekatolizace odešel do exilu do Olavy.

²⁰⁷ Kdo rychle dává, dvakrát dává. (REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 355.)

Žerotín poskytl vzdělání na vlastní náklady, se latina vyskytuje častěji a ve složitější formě. Jejich komunikace prozrazuje i vzájemný bližší vztah, což je patrné i z úvodního oslovení, kde se kromě obvyklých oslovení „otče“ či „bratře“ objevuje pravidelně i oslovení „příteli.“ Komenský byl také velmi často prostředníkem při jednání s bratry v emigraci, a proto se v listech jemu adresovaných objevuje velké množství vzkazů a pozdravů určených jiným.

Tematicky není komunikace s kněžími tolik pestrá jako například komunikace s rodinnými příslušníky. Zabývá se převážně otázkami víry. Karel starší ze Žerotína zde projevuje svou velkou zbožnost a na kněží se obrací jako na prostředníky mezi ním a Bohem. Některé listy mají charakter otevřené zpovědi ze svých pocitů a trápení, především v soukromém životě. Vše je sdělováno nadměrně otevřeně a s velkým prožitkem: „*Jisto je, že jsem byl natolik sevřen smutkem, že jsem vůbec nemohl odpovídat... Tvůj dopis s útěšným přípisem přišel včas – dostal jsem ho v době, kdy do tohoto domu, zahaleného do smutku, prosáklého zhoubnou nákazou a jaksí sklíčeného nahromaděným utrpením.*“²⁰⁸ Takto Žerotín popisuje své pocity po ztrátě své již třetí ženy. Ne vždy je však tematika takto ponurá. Karel starší ze Žerotína s duchovními řeší například otázku sňatku své dcery Aleny. Pro bratry bylo důležité, aby sňatek byl uzavřen s osobou stejného náboženského smýšlení, a proto Aleně doporučovali Albrechta Václava ze Smiřic. Výjimečnost tohoto listu spočívá především v tom, že zde Žerotín odmítá ze své dcery učinit předmět sňatkové politiky, aniž by bral ohled na její city,²⁰⁹ což v době předem domluvených sňatků nebylo tolik obvyklé. Kromě toho, ač jeho manželky byly v době svatby mladší, odmítá Alenu zaslíbit už v šestnácti letech.

Kromě těchto ryze soukromých věcí se v korespondenci zmiňuje i o současném dění, především době pobělohorské, kdy organizuje odchod kněží do exilu. Často také bratry v listech žádá, aby mu podávali zprávy z bratrských center za hranicemi, jako bylo Lešno, Vratislav či uherská Skalice. Část listů se také týká knihovny Karla staršího ze Žerotína, jejímž spravováním byli bratři pověřeni. Bratři však neměli při uspořádávání knihovny volnou ruku. Žerotín měl zcela jasnou představu o tom, podle jakého klíče by měly být jednotlivé tituly

²⁰⁸REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 205.

²⁰⁹ „*Týmž způsobem také, poněvadž i já člověk jsem, i dcera má z těla a krve, a vášně své míti můžeme a máme, kdo ví, jak by nám osoba pana z Smiřic příjemná býti mohla.*“ (Tamtéž, s. 286.)

řazeny a v listech jsou přesné instrukce: „*Strany pak skládání jich jistá věc, že knihy musejí tak uspořádány býti jak materie, kteráž v nich traktuje, ukazuje: totiž theologický spolu, historický též, filosofický též a tak i ostatní, každý v svém pořádku zvláště a v rozdílných repositoriích.*“²¹⁰

Náboženský charakter mají i úvodní a závěrečné zdvořilostní formule, kde se objevuje víra v přízeň Boha, výzvy kněžím k modlitbám či oslava Boha, jako například: „*poroučeje nás společně Pánu Bohu, sebe i své obzvláště modlitbám Vašim poroučím*“²¹¹ či „*Pán Bůh rač jich i nás potěšovati, jehož mocné ochraně Vás spolu s sebou i všemi našimi poroučím.*“²¹² Pro pozdrav pak nejčastěji užívá formulaci „*Váš volný v Kristu bratr.*“

²¹⁰ REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*, s. 342.

²¹¹ HRUBÝ, František (ed.): *Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636*, s. 110.

²¹² Tamtéž, s. 123.

13. Závěr

Cílem práce bylo zmapovat osobní korespondenci Karla staršího ze Žerotína a pokusit se ji rozčlenit podle jejích hlavních rysů. Listy tak byly rozděleny podle adresátů, jimž byly určeny. Tito adresáti pak měli k Žerotínovi určitý stejný vztah nebo tvořili homogenní celek. Podle těchto kritérií byly vytvořeny čtyři hlavní kapitoly. První kapitola *Rodinná korespondence* je z hlediska typů adresátů nejpestřejší. Jednotícím prvkem zde bylo právě příbuzenství s Žerotínem. Součástí této kapitoly je také korespondence vedená s ženami, která je mimo rodinu spíše výjimkou. Druhá kapitola *Korespondence s učenými a přáteli* je podstatně homogennější a má převážně mezinárodní charakter. Svou obsahovou stránkou vyčnívají především listy adresované zvláště důvěrným přátelům Janu Jakubu Grynaeovi a Václavu Budovci z Budova. Tato komunikace má výrazný úvahový charakter. Třetí kapitola *Úřední korespondence* se od prvních dvou výrazně odlišuje svou formálností a v případě Žerotínových podřízených i větší či menší mírou direktivnosti. Z některých jeho zaměstnanců se však po čase stali přátelé, a proto některé z těchto listů nesou znaky komunikace vedené s přáteli. Čtvrtou kapitolou je *Korespondence vedená se členy jednoty bratrské*, se kterou byl Karel starší ze Žerotína svázán již od dětství. Tato korespondence ukazuje na Žerotínovu velkou zbožnost. Víra samotná je i často tématem celého listu.

Zkoumán byl obsah listů z hlediska jejich tematiky, která se dotýká všech sfér soukromého i veřejného života Karla staršího ze Žerotína. V listech byly hledány prvky literárnosti a estetičnosti. Největší míru literárnosti vykazuje korespondence psaná rodině a přátelům. Zde nacházíme velké množství básnických figur, složitých metafor a přirovnání. Největší míru literárnosti vykazují listy psané Václavu Budovci z Budova a Žerotínův nejdelší list přerůstající v pojednání *Apologie nebo obrana ode mne Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic*. Tato obrana je vrcholem Žerotínova vysokého stylu.

Listy byly zkoumány i po stránce formální, jež byla pro humanistické listy zásadní a měla jasná pravidla. Listy byly pravidelně uvedeny a zakončeny zdvořilostními formulacemi, které se během let v Žerotínově korespondenci ustálily. Obecně platí, že čím delší list, tím delší formule. Nicméně v průběhu

času byly formule často více a více zkracovány a redukovány na pouhé „*Službu etc.*“ a „*S tím.*“ Tyto formule se měnily i podle adresáta, u církevních představitelů zde byly odkazy na Boha, u ženské korespondence se zase pravidelně opakuje přání dobrého zdraví. Ne všechny formule však byly ustálené. Řada z nich je jedinečných, originálních a určených konkrétní osobě v konkrétní situaci.

Kromě korespondence se práce zabývala i deníkem Karla staršího ze Žerotína. Zkoumána byla převážně jeho česká část, která zdaleka nevykazuje takové znaky literárnosti jako jeho korespondence. Zápisy jsou zde spíše kratší a psány prostým a jednoduchým jazykem.

Korespondence Karla staršího ze Žerotína je stále ne zcela probádaným tématem a její velká část stále čeká na své ediční vydání. Především co se týče latinské a jiné cizojazyčné korespondence, by byl její překlad a vydání jistě vítaným počinem. Stejně tak je tomu i v případě latinské části deníku.

Anotace

Autor:	Bc. Alena Vomelová
Studijní obor:	Česká filologie – historie
Název práce:	Osobní korespondence a deník Karla staršího ze Žerotína
Title of thesis:	The Personal Correspondence and Diary of Karel Starší of Žerotín
Vedoucí práce:	Mgr. Jana Kolářová, Ph. D.
Rozsah práce:	121 669 znaků
Přílohy:	0
Anotace:	Práce se zabývá deníkem a osobní korespondencí Karla staršího ze Žerotína. Při práci byly používány kopiáře listů uložené v archivech a edičně vydaná korespondence Karla staršího ze Žerotína. Tento pramenný materiál byl podroben analýze a následné komparaci. Korespondence byla zkoumána z hlediska svého adresáta, tematiky, formy a literárnosti.
Klíčová slova:	Karel starší ze Žerotína, deník, osobní korespondence, raný novověk, šlechta, egodokumenty

Resumé

The aim of this diploma thesis was to research the personal correspondence of Karel starší z Žerotína and to divide it according to its characteristic features. The letters were divided according to the recipients. The recipients' relationships towards Karel were either same or their recipients created a homorganic unit. Four chapters were created according to this criterion.

The correspondence of Karel is recorded in the facsimiles of Olomouc's branch of Opava Land Archive. The facsimiles are not preserved all since some of them were lost during the time. One of the missing facsimile is the one covering first half of 1690, when Karel starší ze Žerotína joined the campaign against the Turks. Some of the letters were already published during the 19th and 20th century in Czech editions as well as one Latin edition. Karel starší ze Žerotína was a well-educated man and his correspondence is multilingual. The correspondence is written in Czech, Latin, French, Italian and German. This diploma thesis is concerned with the correspondence written in Czech as well as translated letters published in editions because of the number of letters connected with Karel starší. Another source which was discussed in this diploma thesis is a diary of Karel starší. The research of the letters was based on their subjects, which were connected with personal and public life of the author. The study is interested in the elements concerning aesthetics. The letters written to friend and his family have the most aesthetic value. We can find poetic figures, metaphors and comparisons. Especially letters written to Václav Budovec z Budova and Karel starší's longest letter which developed into an apologetic treatise to Jiřík z Hodic have the most stylistic value. The treatise itself is Karel starší's most stylistic work.

The letters were examined also from a formal point of view which is very fundamental and strict for humanistic correspondence. The letters were regularly initiated and finished with courtesy formulas, which Karel starší used in all the correspondence during the years. It is expected that the longer the list is the longer is also the courtesy formula. Nevertheless the courtesy formulas were shorten and reduced during the time into headwords. The formulas were characteristic according to the letters. Correspondence with the church

representatives were full of formulas regarding god, formulas in the letters to women were full of wishing for good health. Not all the formulas were same; some of Karel starší's formulas are unique, original and personal.

The diary of Karel starší is also examined, especially the parts written in Czech. Those notes do not have a high stylistic value because they are written in simple and common language. The correspondence of Karel starší is yet not fully examined and most of the letters were never published in editions. The translation and publication of the letters written in foreign languages would be welcomed work in the literary and historic fields of study as well as the latin parts of Karel starší's diary.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov (1295) 1427 – 1947, inv. č. 395, karton 21, *Deník Karla staršího z Žerotína 1588 – 1590*.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov (1295) 1427 – 1947, inv. č. 395 – 409, *Kopíře českých i jinojazyčných listů Karla staršího z Žerotína 1591 – 1636*.

Vydané prameny

BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek první. Brno: Matice Moravská, 1870. 191 s.

BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý. Brno: Matice Moravská, 1871. 334 s.

BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína – Listové psaní jazykem českým*. Svazek druhý. Brno: Matice Moravská, 1872. 164 s.

DVORSKÝ, František (ed.): Dopisy Karla st. z Žerotína 1591 – 1610. In: *Archiv český*, díl XXVII. Praha: Královská česká společnost nauk, 1904. 600 s.

HRUBÝ, František (ed.): Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636, díl 1., léta 1620 – 1625. In: *Publikace Zemského archivu v Brně*, Nová řada sv. II. Brno: Nákladem země moravskoslezské, 1934. 484 s.

HRUBÝ, František (ed.): Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636, díl 2., léta 1625 – 1636. In: *Publikace Zemského archivu v Brně*, Nová řada sv. II. Brno: Nákladem země moravskoslezské, 1937. 574 s.

MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.): *Poselství ducha – latinská próza českých humanistů*. Praha: Odeon, 1975. 305 s.

REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína – Z korespondence*. Praha: Odeon, 1982. 452 s.

ŽEROTÍN, Karel: *Apologia neb obrana, psaní Václavu Budovci z Budova z r. 1600 a jiné listy české*. (ed. B. Vyskočil). Praha: Nakladatelství J. Otto [1900 - ?]. 92 s.

ŽEROTÍN, Karel: *Deset listů Karla st. z Žerotína z let 1578 – 1633*. (ed. Zemský archiv v Brně). Brno: Zemská správa moravskoslezská, 1936. 83 s.

Literatura

BOČKOVÁ, Hana: K problematice deníku jako literárního žánru. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 1989 – 1990, roč. 38 – 39, str. 37 – 45.

ČAPKA, František: *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1998. 815 s.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích – od počátku po současnost*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 s.

HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra – výchova a vzdělávání šlechty v českých zemích na prahu novověku (1500 – 1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. 588 s.

HOLÝ, Martin: Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století. In: *Folia Historica Bohemica*, 2005, č. 21, str. 111 – 210.

HRABÁK, Josef: *K metodologii studia starší české literatury*. Praha, 1961. 118 s.

HRABÁK, Josef. O umění epistolárním. In: *Úvahy o literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 83 – 102.

KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína – don Quijote v labyrintu světa*. Praha: Vyšehrad, 2008. 365 s.

KNOZ, Tomáš: *Državy Karla Staršího ze Žerotína po Bílé hoře – osoby, příběhy, struktury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 474 s.

KUČERA, Jan: Dopis v předbělohorských Čechách. In: *Sborník poštovního muzea 4*, 1982, str. 177 – 192.

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. 355 s.

- LENDEROVÁ, Milena: Chvála deníků a dopisů. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. str. 21 – 31.
- MAŤA, Petr: Nejstarší české a moravské deníky. In: *Folia Historica Bohemica*, 1997, č. 18, str. 99 – 120.
- MOCNÁ, Dagmar – PETRKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. 697 s.
- ODLOŽILÍK, Otakar: *Karel starší ze Žerotína 1564 – 1636*. Praha, 1936. 94 s.
- PETRŮ, Eduard: Augustin Olomoucký a česká epistolografie. In: *Česká literatura – Časopis pro literární vědu*, 2001, č. 6, str. 564 – 571.
- RICHTEROVÁ, Sylvie: Etika a estetika literárního deníku. In: *Kritický sborník*, 1992, roč. 12, č. 2., str. 12 – 18.
- RULFOVÁ, Milena: Dopis v českých dějinách. In: *Sborník Poštovního muzea* 3, 1981, str. 95 – 114.
- VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české – sv. 7, 1526 – 1618*. Praha: Paseka, 2005. 639 s.

Internetové zdroje

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. *Vokabulář webový – Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*, 2006 – 2014 [online]. [cit. březen – duben 2014]. Dostupné online z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/>>.